

Coordonatori:
Petronel Zahariuc
Pr. Mihai Daniel Isai

Istoria Catedralei și a Ansamblului Mitropolitan din Iași

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2021

CUPRINS

Cuvânt de binecuvântare

† DANIEL – Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române 9

Mitropolia de la Iași

† TEOFAN – Mitropolitul Moldovei și Bucovinei 13

Introducere

Petronel Zahariuc 15

I. Începuturile Catedralei Mitropolitane din Iași

Contribuții la istoria Mitropoliei Moldovei și a Catedralei Mitropolitane din Iași
de la mijlocul secolului al XVI-lea până la mijlocul secolului al XVIII-lea
(Petronel Zahariuc) 19

Biserica „Sfântul Gheorghe” – „Mitropolia veche” din Iași
(Ioan-Augustin Guriță) 175

II. Istoria Catedralei Mitropolitane

Mitropolitul Veniamin Costachi – întâiul ctitor
al Catedralei Mitropolitane din Iași – arhipăstorul, cărturarul, ctitorul
(pr. Daniel-Niță Danielescu) 197

Istoria Catedralei din Iași de la punerea fundațiilor până la planurile de restaurare din 1879
(Mihai Mârza) 223

Sfântul Iosif cel Milostiv (Naniescu) – al doilea ctitor al Catedralei
(pr. Vicovan Ioan) 291

Semnificația unui gest: aducerea la Iași a osemintelor mitropolitului Veniamin Costachi
(pr. Bogdan Racu) 315

Mitropolitul Iosif Naniescu și viața spirituală la Catedrala Mitropolitană
(pr. Bogdan Racu) 339

Competența de dascăl a blândului vlădică Iosif
(pr. Dosoftei Șcheul) 395

Activitatea mitropoliților Moldovei din secolul al XX-lea:
de la Pimen Georgescu la Teoctist Arăpașu
(pr. Gabriel Enachi) 407

Catedrala Mitropolitană epicentru al vieții spirituale în Moldova – mitropolitul Daniel,
ctitor înnoitor (1990-2007)
(pr. Mihai Daniel Isai) 423

Catedrala și Ansamblul Mitropolitan – mitropolitul Teofan,
continuator al operei de înnoire
(pr. Mihai Daniel Isai) 471

III. Pictura și arhitectura

Pictura murală din Catedrala Mitropolitană din Iași, operă a lui Gheorghe Tattarescu. Studiu istoric și iconografic (Tereza Sinigalia)	509
Spații recuperate și semnificația eschatologică a decorului lor pictat (Tereza Sinigalia)	537
Mesajul spiritual al picturii murale din Muzeul Mitropolitan Iași (pr. Cristian Muraru)	559
Portretele mitropolitului Veniamin Costachi – primul ctitor al Catedralei din Iași (Sorin Iftimi)	569
Elemente de arhitectură a Ansamblului Mitropolitan (Emil Dragoș Ciolacu)	595
Interviu cu Dir. Alexandru Marian: Catedrala Mitropoliei din Iași – o provocare de o viață	605

IV. Sfânta Parascheva – „Ocrotitoarea Moldovei”

Cinstirea Sfintei Parascheva de la Iași (procesiuni, pelerinaje) în curgerea vremii (pr. Ion Vicovan)	613
--	-----

V. Odoarele

O istorie a icoanei din Moldova medievală în Muzeul Mitropolitan din Iași (Marina Sabados)	639
Muzeul Mitropolitan din Iași, spațiu de misiune prin artă sacră, idei vechi – fapte noi (pr. Cristian Muraru)	657

VI. Ansamblul mitropolitan

Curtea Mitropoliei și vecinătățile în secolul al XIX-lea (Sorin Iftimi)	685
Un proiect inedit al Catedralei Mitropolitane din Iași realizat de arhitectul Freywald (pr. Mihai Daniel Isai)	700
Reședința mitropolitană din Iași la începutul secolului al XX-lea (pr. Daniel-Niță Danielescu)	703
Reînnoirea Ansamblului Mitropolitan de la Iași din timpul Mitropolitului Iustin Moiescu (pr. Cătălin Luchian)	715
Restaurare și valorificare turistică a ansamblului mitropolitan – coordonate europene (Ionuț Bursuc)	722
Palatul Sturdza – edificiu valoros al Ansamblului Mitropolitan. De la seminarul Veniamin la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” (pr. Ion Vicovan)	735

Casa Nicodim – edificiul mitropolitului Nicodim Munteanu (pr. Gabriel Enachi)	761
--	-----

VII. Arheologie

Raport privind săpăturile arheologice realizate la Catedrala Mitropolitană (Florin Hău)	765
Considerații arheologice și istorice (Elena Gherman)	779

VIII. Biblioteca „Dumitru Stăniloae”

Manuscrise și cărți slave și românești din Biblioteca „Dumitru Stăniloae” a Bibliotecii Mitropoliei Moldovei și Bucovinei: completări și îndreptări (Petronel Zahariuc)	797
Fondul de carte greacă veche al Mitropoliei Moldovei și Bucovinei păstrat în Biblioteca Ecumenică „Dumitru Stăniloae” din Iași (Lidia Cotovanu)	817
Repere din istoria Bibliotecii Mitropoliei Moldovei și Bucovineri (Virginia Popa)	867

Cuvânt de binecuvântare

† DANIEL

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

Catedrala și Ansamblul mitropolitan din Iași reprezintă o mărturie spirituală, profundă și dinamică, a împletirii dintre frumusețile Ortodoxiei și civilizația românească edificată la răscrucea dintre Orient și Occidentul european. Pelerinul care vine aici la jumătatea lunii octombrie sau în orice altă zi a anului intră într-o cetate a rugăciunii în perfectă armonie cu mănăstirile moldave și cunoaște un areal ce impresionează prin unitatea interioară și diversitatea exprimării exterioare.

Diversitatea Ansamblului mitropolitan este dată, pe de o parte, de paleta largă a stilurilor artistice ale edificiilor care vin să exprime peste timp vigoarea tradiției ortodoxe, jertfelnicia și creativitatea unui popor credincios, iar, pe de altă parte, de activitățile care se desfășoară în clădirile situate în apropierea sfintelor lăcașuri.

Monumentalitatea neoclasică de sorginte apuseană se întâlnește cu barocul constantinopolitan și cu stilul arhitectonic autohton, psalmodia bizantină de la slujbele divine lasă loc cântării corale polifonice la marile ceremonii, pictura neorenascentistă din Catedrala Mare face pandant cu fresca neobizantină din vechea Catedrală, vitraliile occidentale și icoanele bizantine realizate în tehnica mozaic conferă măreție și îmbogățesc întregul Ansamblu mitropolitan.

Este cunoscută istoria nefericită a începuturilor construcției Catedralei Mitropolitane din Iași, inițiată de Mitropolitul Veniamin Costachi în anul 1833. Acoperișul catedralei inițiale s-a prăbușit de două ori și a stat în ruină peste 40 de ani, până în anul 1881, când s-a pus „o nouă piatră de temelie” prin grija Sfântului Ierarh Iosif cel Milostiv (Naniescu), Mitropolitul Moldovei. Lucrările, desfășurate cu sprijinul autorităților statului, s-au încheiat în anul 1886, sfințirea Catedralei având loc la 23 aprilie 1887, printr-o ceremonie la nivel național, Regele Carol I spunând în cuvântul său: „*Faptele bune sunt totdeauna răsplătite și poporul român nu uită pe cei care au lucrat și luptat pentru Biserică și Patrie*”.

După mai bine de 100 de ani, chiar din perioada de început a păstoririi noastre la Iași ca Mitropolit al Moldovei și Bucovinei (1990-2007), din cauza mai multor cutremure de după anul 1940 (patru seisme) și a terenului slab de fundare, Catedrala Mitropolitană din Iași se afla într-un stadiu de avariere structurală care prezenta un risc major pentru viețile a mii de credincioși care participau la slujbele de aici, mai ales cu prilejul marilor pelerinaje din 14 octombrie.

Primele intervenții, de maximă urgență, au început la recomandarea profesorului Alexandru Cișmigiu, în anii 1995-1996, prin consolidarea timpanului superior de pe frontonul de vest, care amenința să se prăbușească peste scările din fața ușii principale de acces în Catedrală.

Pentru fundamentarea lucrărilor de intervenție s-au făcut studii complexe asupra stării tehnice a construcției monumentului. Din însumarea constatărilor rezumate s-a apreciat de către specialiști că *stadiul de avariere-degradare al Catedralei Mitropolitane din Iași era avansat și evolutiv*, în sensul că la un posibil cutremur – chiar și de intensitate moderată – puteau apărea fenomene de colaps local cu caracter ireversibil.

Având în vedere răspunderea care ne revenea ca Mitropolit pentru punerea în siguranță a construcției Catedralei Mitropolitane din Iași, am hotărât atunci începerea lucrărilor de consolidare și restaurare, în pofida posibilităților financiare destul de reduse și într-un context economic neprielnic. Am avut, însă, mereu convingerea că Hristos Însuși lucrează pentru Biserica Sa, iar noi, oamenii, devenim mâinile lucrării Sale.

Proiectul pentru consolidarea și restaurarea Catedralei Mitropolitane din Iași, realizat de regretații profesori Alexandru Cișmigiu, Panaite Mazilu și Mircea Mironescu, din București, împreună cu profesorul Vasile Dascălu, din Iași, de o mare ingeniozitate și creativitate, a fost executat de firma Construcții UNU din Iași, condusă de inginerul Alexandru Marian. Acest colectiv de specialiști, cu o vastă experiență la nivelul construcțiilor de mare amploare, s-a străduit ca monumentala Catedrală din Iași să devină și o *Catedrală puternică*, din punctul de vedere al rezistenței la cutremure. De asemenea, o contribuție importantă a avut și echipa de specialiști a *Sectorului Monumente și Construcții Bisericești* a Arhiepiscopiei Iașilor: inginerul Mircea Precupan, arhitectul Bogdan Negoită și inginerul Ștefan Darabană.

Condiționați de urgența începerii lucrărilor de intervenție și de sursele de finanțare disponibile, lucrările de consolidare a Catedralei s-au făcut pe etape. *Lucrările din perioada 1997-2007 au însemnat consolidarea monumentului, dar și crearea subsolului Catedralei, unde dintru început s-a prevăzut amenajarea unui Paraclis mitropolitan, sub Altar, și a unui memorial mitropolitan (cripte) alăturat edificiului.*

Soluția de consolidare a constat în armarea verticală și orizontală a zidurilor cu elemente metalice înglobați în beton armat, mergând de sub fundații și urcând până la cornișă. La aceasta se adaugă arcurile de beton de sub acoperiș ce țin la aceeași distanță diafragmele laterale care au fost consolidate prin elemente verticale ascunși în grosimea zidului.

Din cauza unei capacități insuficiente a terenului de a prelua încărcările transmise din structură, Catedrala a mai primit un rând de fundații exterioare formate dintr-un *ecran de piloni din beton armat*, până la adâncimea de 11 metri, în timp ce vechile fundații se aflau la adâncimea de 6 metri. Această dublare a fundațiilor cu un rând nou de fundații exterioare a permis legarea fundațiilor vechi prin contraforți orizontali, care preiau din tensiunea ce se adună atunci când Catedrala este confruntată cu un seism, astfel încât Catedrala nu se mai menține pe vechile ziduri, ci pe noua structură de rezistență. În plus, s-a creat un spațiu de acces (coridor) sub tot perimetrul Catedralei, precum și noul subsol, acoperit cu placă nouă de beton armat, peste care s-a montat o nouă pardoseală de marmură.

La încheierea acestei etape a lucrărilor, în ziua de 11 octombrie 2007, în cadrul manifestărilor dedicate sărbătorii Sfintei Cuvioase Parascheva, am resfințit Altarul și interiorul acestei frumoase Catedrale.

Cu ajutorul lui Dumnezeu și prin grija Înaltpreasfințitului Părinte Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, după întronizarea sa la 8 iunie 2008, lucrările au continuat prin executarea proiectului numit „Valorificarea turistică a Ansamblului mitropolitan din Iași”, demarat în anul 2012, cu fonduri europene, un proiect amplu de reabilitare, consolidare și punere în valoare a tuturor clădirilor Ansamblului mitropolitan: *Catedrala mare, biserica „Sfântul Gheorghe” – vechea Catedrală mitropolitană, Biblioteca „Dumitru Stăniloae”, Palatul mitropolitan, Cancelaria mitropolitană, Căminul monahal „Sfântul Gheorghe” și Casa Epivata*. Una dintre componentele acestui proiect a fost realizarea la subsolul Catedralei a *Muzeului mitropolitan*, un spațiu generos și polivalent, extins și sub esplanada Catedralei Mitropolitane. S-a adăugat astfel o nouă etapă în istoria sfântului lăcaș și s-a îmbogățit spațiul ei util.

Catedrala Mitropolitană din Iași este chivotul care adăpostește racla cu moaștele Sfintei Cuvioase Parascheva și are prin ea însăși o valoare de simbol pentru credința, evlavia și istoria poporului român. Renăscută din ruină prin conlucrarea dintre Biserică și Stat, după obținerea Independenței naționale din 1877 și a Autocefaliei bisericești din 1885, construcția monumentală de stil neoclasic occidental arată deschiderea spre dialog a Ortodoxiei românești.

Considerată de primii ctitori „*Maica bisericilor din Moldova*”, Catedrala Mitropolitană din Iași a fost de-a lungul anilor lăcaș de rugăciune și bucurie sfântă: strălucirea slujbelor arhieresti săvârșite în sobor și evlavia milioane de credincioși care i-au pășit pragul arată bogăția spirituală și frumusețea sufletească a unui popor iubitor de Dumnezeu, care sfințește spațiul și timpul în care trăiește.

La sărbătoarea Sfintei Cuvioase Parascheva din anul 1996 s-a inaugurat un mod aparte de trăire a bucuriei hramului principal al Catedralei Mitropolitane, prin aducerea la Iași, pentru o săptămână, a cinstului Cap al Sfântului Apostol Andrei, Ocrotitorul României, de la Patras (Grecia), eveniment înscris în anul 1997 în calendarul Bisericii noastre (13 octombrie) și pictat în mozaic în pridvorul bisericii „Sfântul Gheorghe” (Catedrala Veche).

Pelerinajele sfinților aduși la hramul Catedralei Mitropolitane din Iași au devenit apoi o tradiție, prin care *Cetatea Sfintei Parascheva* păstrează și cultivă comuniunea de credință și sfințenie între oameni evlavioși din România și diaspora română, dar și din alte popoare majoritar ortodoxe (greci, bulgari, sârbi ș.a.).

Apariția volumului „*Istoria Catedralei și a Ansamblului Mitropolitan din Iași*” în acest an, 2021, când se împlinesc 380 de ani de la aducerea la Iași a moaștelor Sfintei Cuvioase Parascheva (1641), este în același timp *un semn de recunoștință și prețuire față de ctitorii acestei Catedrale și față de toți cei care au păstrat-o, consolidat-o, restaurat-o și înfrumusețat-o de-a lungul timpului, precum și un îndemn la evlavie și misiune pentru creștinii de astăzi*.

Felicităm pe Înaltpreasfințitul Părinte Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, pe părinții slujitori, pe toți ostenitorii de la Centrul eparhial Iași, pe profesorii și studenții Facultății de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” și, în mod deosebit, pe autorii volumului prezent aniversar, precum și pe toți pelerinii care intră în *Cetatea Sfintei Cuvioase Parascheva* cu sufletele luminate de credință, evlavie și speranță în ajutorul lui Dumnezeu.

Ne rugăm Sfintei Cuvioase Parascheva, Sfântului Ierarh Iosif cel Milostiv, Mitropolitul Moldovei, și tuturor sfinților să-i ocrotească pe toți și să le dăruiască pace și mântuire, bucurie și mult ajutor în toată fapta bună!

Mitropolia de la Iași

† TEOFAN

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Titlul și întreg conținutul lucrării de față, *Istoria Catedralei și a Ansamblului Mitropolitan din Iași*, ar putea fi concentrate într-o singură sintagmă, pe care o regăsim adesea în limbajul curent: „Mitropolia de la Iași”. Aceste puține cuvinte trimit la numeroase înțelesuri, acoperă o realitate complexă.

Când spunem „Mitropolia de la Iași”, prima imagine ce ne vine în minte este clădirea monumentală a Catedralei Mitropolitane. Numită „maică a bisericilor moldave”, ea este încununarea ostnelilor a doi mitropoliți cu viață sfântă, Veniamin Costachi și Iosif Naniescu (cel Milostiv). Este ca un uriaș chivot de piatră ocrotind, din 1889, și trupul plâpând, dar înmiresmat de har dumnezeiesc, al Sfintei Cuvioase Maicii noastre Parascheva. Ochiul sensibil la frumos sesizează la exterior piatra luminoasă, rostuită în armonii verticale și orizontale, iar la interior, lumina subțiată de vitralii, lunecând blând pe chipurile sfinților zugrăviți de Tattarescu. Duhul însă merge mai departe și se bucură de ritmul slujbelor, se odihnește de rânduiala monahală, se întărește văzând credința închinătorilor și a pelerinilor. De aceea, Catedrala Mitropolitană este considerată inima duhovnicească a Moldovei.

Pe cât de mare este importanța ei, pe atât de dificile au fost problemele ridicate de zidirea sau, ulterior, restaurarea sa. A fost nevoie de un efort continuu, încât toți mitropoliții Moldovei de după Veniamin Costachi au adăugat sau reparat ceva la Catedrala Mitropolitană din Iași. Ultima mare contribuție este cea de după 1990, a actualului Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Preafericitul Părinte Daniel, fost Mitropolit al Moldovei și Bucovinei în perioada 1990-2007. Punerea în siguranță și restaurarea Catedralei s-au făcut în urma unui proces extrem de laborios, finalizat în ultimii ani. La acest efort s-a adăugat și cel prin care vechea Catedrală Mitropolitană (numită și „Catedrala veche”) și-a recăpătat strălucirea de odinioară, primind și veșmânt iconografic nou.

„Mitropolia de la Iași” desemnează și locul în care se formează viitorii preoți și cei care vor sluji apoi ca profesori de Religie, ca asistenți sociali, ca iconari sau restauratori. La Facultatea de Teologie „Dumitru Stăniloae” vin tineri din întreaga Moldovă, inclusiv din cea de peste Prut. Celor mai studiosi, le este aproape Biblioteca Mitropolitană „Dumitru Stăniloae”, cu lucrări mai vechi sau mai noi, precum și o arhivă cu multe documente.

Lucrările și lucrătorii Centrului Eparhial al Arhiepiscopiei Iașilor se subînțeleg, de asemenea, în această expresie populară: „Mitropolia de la Iași”. E componenta poate cea mai puțin

vizibilă, dar cu impact major în viața eparhiei. Ea cuprinde responsabilități și slujiri, evaluări și decizii, cu împliniri și, uneori, cu omenești poticniri. Mai presus de toate, e o străduință continuă a sectoarelor și departamentelor misionare de a imprima voia lui Dumnezeu în țesătura atâtor exigențe administrative.

Ce mai cuprinde expresia „Mitropolia de la Iași”? Mai recent, ea face trimitere și la Muzeul Mitropolitan, acel spațiu smuls pământului de sub Catedrală, în care învățămintele istoriei se împletesc cu viața și nevoile prezentului. Vechiul și noul, utilul și ziditorul au plămădit aici săli distincte, purtând nume care grăiesc de la sine: Eclesia, Sinaxar, Baptisteriu, Calea Crucii, Ofranda.

Ne vom opri aici, îndemnând cititorul să descopere multe alte fațete și valențe ale „Mitropoliei de la Iași” în paginile ce urmează. Informațiile de natură istorică și datele mai recente ne învață că toate se pot împlini având credință în ajutorul lui Dumnezeu, chiar și în cele mai vi-trege condiții. Dar mai ales ne învață că sufletul și țelul oricărei lucrări bisericești trebuie să fie viața duhovnicească.

Încât bucuria cea mai mare este să vedem credincioșii participând la slujbe, mai ales atunci când se slujește Sfânta Liturghie – uneori și la patru sau cinci altare diferite din zona Ansamblului Mitropolitan. Fiecare primește pacea lui Dumnezeu și află ajutor în loc sfânt, binecuvântat de prezența Sfintei Cuvioase Parascheva, a Sfântului Ierarh Iosif cel Milostiv, dar și de cea a osemintelor marelui Mitropolit Veniamin Costachi.

Nădăjduim că și în continuare, din zori și până-n noapte, va fi un neîntrerupt șir al pe-le-rinilor și al închinătorilor, tineri și vârstnici, elevi și studenți, intelectuali sau oameni simpli, chiar și creștini de diverse confesiuni sau necreștini (mai ales musulmani). Unii venind cu durerile și cu nevoile lor, alții manifestându-și bucuria sau dând slavă lui Dumnezeu pentru binefacerile primite.

Mulțumim și noi cu recunoștință Preasfintei Treimi pentru darurile revărsate asupra Mi-tropoliei de la Iași de-a lungul veacurilor până azi și ne rugăm ca, mai presus de toate, să țină aprins acest foc duhovnicesc ce arde neîncetat în inima Moldovei!

Introducere

Petronel Zahariuc

După 43 și, respectiv, 133 de ani de la cele două monografii de autor (Constantin Erbiceanu¹ și Scarlat Porcescu²), „mamei tuturor bisericilor și mănăstirilor din Moldova”, Catedrala Mitropolitană din Iași, i s-a închinat o nouă monografie. Iar de această dată, din inițiativa și cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, un colectiv, format din istorici ai Bisericii Ortodoxe Române, preoți și laici, istorici de artă, arheologi și istorici ai culturii, a încercat să ofere o imagine de ansamblu asupra istoriei Catedralei Mitropolitane din Iași de la mijlocul secolului al XVI-lea până astăzi. Cât au reușit, din ce și-au propus, și cât a rămas în seama autorului sau autorilor viitoarei monografii, în parte o putem spune și noi, însă, în ansamblu, doar cititorii o pot spune! Noi, atât cât „darul și harul” ne-au fost alături, am închipuit o istorie a celor trecute, punând în operă scrierile noastre și ale predecesorilor noștri, descoperirile arheologice și documentele edite și inedite, și o istorie a celor prezente, prin evidențierea cinstirii de care se bucură Sfânta Cuvioasă Parascheva, prin descrierea arhitecturii și a picturii Catedralei Mitropolitane și a Reședinței Mitropolitane, și prin prezentarea Muzeului Mitropolitan, a Bibliotecii „Dumitru Stăniloae”, a sediului Facultății de Teologie și a altor clădiri din cuprinsul Ansamblului Mitropolitan din Iași. Parafrazând vorba cronicarului privitoare la originea și unitatea românilor „că toți aceștia (munteni, moldoveni, transilvăneni) ca dintr-o fântână au izvorât și cură”³, tot așa, din vremea Sfinților Mitropoliți Varlaam și Dosoftei până astăzi, Catedrala Mitropolitană din Iași a adăpostit principalul „izvor” al vieții bisericești din Moldova. Mai mult, de la o vreme, de când Catedrala Mitropoliei Moldovei și Bucovinei a devenit și „casă” a Sfintei Parascheva, toți românii ortodocși, și nu numai, au venit, vin și vor veni la hramul ei!

Fiind Iașii una dintre reședințele mitropolitului, începând de la transformarea orașului în capitală, la mijlocul veacului al XVI-lea, împărțindu-și acest statut cu Suceava, și fiind scaun mitropolitan, începând din 1677, istoria Catedralei din Iași a Mitropoliei Sucevei și a întregii Moldove s-a împletit cu istoria țării, astfel că nu-i este dat unui grup de cercetători să prindă într-o singură carte și în câțiva ani acest șuvoi de informații și această mare de evenimente.

---

¹ Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a Catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888, XCVII + 548 + LV p.

² Preot Scarlat Porcescu, *Catedrala Mitropolitană din Iași*. Cu binecuvântarea și sprijinul Prea Fericitului Părinte Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Iași, 1977, 155 p.

³ N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, II (de la 1688 la 1780), ediția a II-a revăzută și larg întregită, București, 1926, p. 200.

Înțelegând aceasta, atât cât i-a stat fiecăruia în putință și după „izvoarele și popasurile”⁴ fiecăruia, toți autorii s-au străduit să facă un pas mai departe și să lase o urmă cât mai durabilă în cercetarea trecutului și reliefarea prezentului Catedralei Mitropolitane din Iași și a locului și rolului ei în istoria și viața Mitropoliei Moldovei și Bucovinei.

Pentru aceasta, au fost căutate, prin campanii de cercetare arheologică, începuturile „vechilor zidiri” (Dan Bădărău și Ioan Caproșu⁵) din zona de astăzi a Catedralei Mitropolitane, unele pierdute definitiv sau doar întrevăzute, și cercetate istoriile bisericilor care s-au succedat și au trăit împreună pe acest loc din „dricul” târgului, de pe Ulița Mare a orașului Iași, incluzând aici, nu din pricina locului, ci a rolului de catedrală, și Biserica Domnească, cu hramul Sfântul Nicolae, ctitoria lui Ștefan cel Mare și Sfânt. Am pornit, așadar, de la „misterioasa” Biserică Albă, cu hramul Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, și am continuat cu Biserica „Stratenia” (Întâmpinarea Domnului), ctitoria doamnei Anastasia, soția lui Gheorghe vodă Duca, și cu Biserica „Sfântul Gheorghe”, ctitoria Mitropolitului Gavriil Callimachi și a altor întâistătători ai Mitropoliei Moldovei de dinainte (Iacov Putneanul) și de după el (Iacov Stamati), pentru a ajunge la marea Catedrală a Moldovei, al cărei prim ctitor a fost unul dintre „prelații cei mai mari, mai patrioți și sfinți” ai Moldovei⁶, Veniamin Costachi, a cărui operă a fost continuată de urmașii săi în scaun, împlinită de Sfântul Iosif (Naniescu) cel Milostiv, „ierarh osârdnic pentru propășirea neamului nostru și pentru slava Bisericii străbune”⁷, și din nou continuată de toți mitropoliții care i-au urmat până la Înaltpreasfințitul Daniel (Ciobotea), în prezent Preafericitul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, și la Înaltpreasfințitul Teofan (Savu), Mitropolitul Moldovei și Bucovinei.

Pe lângă istoria bisericii de la reședința ieșeană a mitropolitului Moldovei și istoria Catedralelor Mitropolitane din Iași, autorii au urmărit și istoria întregului ansamblu arhitectonic și cultural din jur, incluzând aici: Reședința Mitropolitană și celelalte trei mari corpuri de clădire, de la începuturi, însă cu accent pe opera de rectificare din vremea Mitropolitului Partenie Clinceni și, mai apoi, a Mitropolitului Iustin Moiescu, cu „providențiala implicare” a marelui arhitect G.M. Cantacuzino; Muzeul Mitropolitan, ctitoria Mitropoliților Daniel (Ciobotea) și Teofan (Savu), Casa „Nicodim”, ctitoria Mitropolitului Nicodim Munteanu, și Palatul Sturdza, sediul Seminarului „Veniamin” și, în zilele noastre, al Facultății de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, precum și urmărirea schimbărilor din topografia curții Mitropoliei de pe Ulița Mare a Iașilor în secolul al XIX-lea și stabilirea unor coordonate europene pentru valorificarea turistică a Ansamblului Mitropolitan.

Pentru toate acestea, biserici, palate sau clădiri administrative și culturale, autorii au reliefat principalele elemente de arhitectură, care individualizează acest complex ecleziastic în „peisajul orașului Iași”⁸, ca parte a unui „poem (arhitectonic) care a fost terminat”⁹: picturile murale ale Catedralei Mitropolitane, operă a pictorului Gheorghe Tattarescu, și ale Muzeului Mitropolitan

⁴ Titlul cărții lui G.M. Cantacuzino, *Izvoare și popasuri*, București, 1934, 200 p. (titlu acordat și volumului de sinteză a operei marelui arhitect român: *idem, Izvoare și popasuri. Antologie, studiu introductiv, tabel cronologic, note și bibliografie* de Adrian Angheliescu, București, 1977, 525 p.).

⁵ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri până la 1821*, Iași, 1974, pp. 95-99.

⁶ Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. II.

⁷ Preot Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 6.

⁸ G.M. Cantacuzino, „Orașul Iași, un peisaj”, în *Introducere la opera lui Vitruviu. Scrisori către Simon*. Ediție, prefață și bibliografie de Zamfira Mihail. Postfață de Paul Mihail, București, 1993, pp. 130-146.

⁹ *Idem, „Iașii în arta românească”, în Arcade, firide și lespezi*, București, 1932, p. 47.

din Iași, operă a pictorului Grigore Popescu-Muscel, precum și dificultățile, provocările și reușitele generate de munca din ultimele decenii la restaurarea Catedralei Mitropolitane a Bisericii „Sfântul Gheorghe” și a multora dintre clădirile Ansamblului Mitropolitan. Arhitecturii și picturii murale li s-au adăugat icoanele și alte odoare păstrate în „spațiul de misiune prin artă sacră” al Muzeului Municipal, alături de portretele marelui ctitor al Catedralei Mitropolitane, Mitropolitul Veniamin Costachi. Pe lângă valorile de patrimoniu păstrate și expuse în Muzeu, în volum și-a găsit un binemeritat loc și Biblioteca Ecumenică „Dumitru Stăniloae”, care s-a bucurat de o prezentare generală și de expunerea unei importante părți din comoara de manuscrise (slave și românești) și de carte veche (greacă și slavă).

Și pentru că tot și toate s-au împlinit prin voia lui Dumnezeu și prin grija oamenilor, o preocupare a tuturor autorilor a fost punerea în lumină a vieții și activității tuturor mitropoliților care au cărmuit Biserica Moldovei de la Iași, încă din vremea când rolul de a doua catedrală mitropolitană (pe lângă Biserica „Sfântul Gheorghe” – „Sfântul Ioan cel Nou” din Suceava) îl juca Biserica „Sfântul Nicolae” Domnesc, printre care s-au aflat Gheorghe Movilă, Anastasie Crimca, Sfântul Ierarh Varlaam, Ghedeon I și Sava I, și continuând cu „vremea catedralelor” ieșene, care i-au avut drept ctitori pe toți mitropoliții Moldovei, dintre care cei asupra cărora s-a stăruit mai mult în cuprinsul volumului au fost: Sfântul Ierarh Dosoftei, Sfântul Iacov Putneanu, Gavriil Callimachi, Iacov Stamati, Veniamin Costachi, Sfântul Iosif (Naniescu), Nicodim Munteanu, Iustin Moiescu, Prea Fericitul Patriarh Daniel și Înalt Preasfinția Sa Mitropolitul Teofan.

Un loc aparte, chiar în „inima” volumului, este ocupat de Sfânta Parascheva, „Ocrotitoarea” Catedralei, a Iașilor și a Moldovei, a cărei lumină se revarsă din „inima” Catedralei Mitropoliei Moldovei și Bucovinei peste întreaga Ortodoxie. Așadar, închinăm această carte Sfintei Cuvioase Parascheva, murmurând, odată cu imnograful și cu preotul:

„Preacuvioasei noastre Maici, mult-milostivei Parascheva, prinos de umilință îi aducem noi, nevrednicii păcătoși, pentru mijlocirile sale. Că mari daruri ne-am învrednicit a primi printr-înșă, de la izvorul cel pururi curgător de bunătați al Mântuitorului nostru, și să-i cântăm: Bucură-te, Sfântă Parascheva, mult folositoare!”¹⁰

---

¹⁰ *Viața, Acatistul și Paraclisul Sfintei Cuvioase Parascheva de la Iași* (14 octombrie). Lucrare publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2013, condacul 1, p. 25.

I.

Începuturile Catedralei Mitropolitane din Iași

I.1. Contribuții la istoria Mitropoliei Moldovei și a Catedralei Mitropolitane din Iași de la mijlocul secolului al XVI-lea până la mijlocul secolului al XVIII-lea

Petronel Zahariuc

„De la a doa domnie a lui Alexandru vodă Lăpușneanu au început domniile să așeze mai cu temei în scaon la Iași.”¹ Așa auzise Ion Neculce și auzise bine, pentru că, deja, fiii lui Petru Rareș, Iliăș și Ștefan, începuseră să se așeze la Iași, funcționând un „dualism Suceava-Iași”², iar Alexandru vodă Lăpușneanu, ginerele lui Rareș, a ales, și el, să conducă țara din orașul din mijlocul Moldovei³, în preajma căruia a și ctitorit două mănăstiri: Socola și Sfântul Nicolae din Țarină. „Mai cu temei”, însă nu temeinic, a scris cronicarul, gândindu-se, probabil, la prima domnie a lui Ieremia Movilă, când capitala Moldovei s-a întors pentru câțiva ani la Suceava. Printre motivele care au dus la această decizie foarte importantă pentru viața de stat a Moldovei un rol însemnat l-a avut și sporirea controlului Imperiului Otoman asupra țării, legat cu îndepărtarea domnilor de politica Poloniei și a Imperiului Habsburgic. Cam la fel s-au petrecut lucrurile și în Țara Românească, unde Mircea Ciobanu, cumnatul lui Alexandru Lăpușneanu, a ales să rezide mai mult la București, în detrimentul Târgoviștei⁴. Numai că, aici, „dualismul Târgoviște – București” a durat un veac, până în domnia lui Constantin vodă Șerban, ctitorul Catedralei mitropolitane din București, cu hramul Sfinților Împărați Constantin și Elena.

Dacă domnia s-a mutat sau a încercat să se mute la câmpie, Mitropolia Moldovei și Sucevei și Mitropolia Ungrovlahiei au rămas lângă munte, transferul făcându-se abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. În schimb, mitropolitul, așa cum îi cerea rangul, a fost nevoit să bată

¹ Ion Neculce, *O samă de cuvinte*, în *Opere*. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 173.

² D. Ciurea, *Iașii în secolul XVII (fixarea capitalei, activitățile economice, statistic demografice, edilitare)*, în *MMS*, an XXXIII, nr. 8-9, 1957, pp. 648-655.

³ V. Neamțu, *Stabilirea capitalei Moldovei la Iași*, în *AȘUI*, s.n., istorie, t. XIV, 1968, pp. 112-115; Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, pp. 130-135.

⁴ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, ed. a II-a, București, 1979, p. 3.

drumul Suceava – Iași mai mereu, împărțindu-se între administrarea reședinței mitropolitane, mănăstirea Sfântul Gheorghe – Sfântul Ioan cel Nou din Suceava, și administrarea Mitropoliei, care numai în „simfonie” cu domnul se putea face. Cel dintâi dintre mitropoliți, care a avut de înfruntat această situație, a fost mitropolitul Teofan al II-lea, „ucenicul” cronicarului Macarie, episcop de Roman, pe care, la 23 septembrie 1564, „l-au pus Alixandru vodă mitropolit la Suceava”⁵. Însă, din pricina penuriei de documente din cea de-a doua domnie a lui Alexandru Lăpușeanu, din care s-a păstrat o singură „carte” domnească solemnă, activitatea mitropolitului Teofan al II-lea din acești ani este foarte puțin cunoscută. Totuși, chiar această „carte” domnească, dată la Iași, la 15 februarie 1568, prin care domnul dăruia ctitoriei sale, mănăstirea Slatina, satul Trușești, pe Jijia, s-a făcut cu binecuvântarea mitropolitului Teofan și a episcopilor de Roman și Rădăuți, Anastasie și Gheorghe⁶. În domnia lui Bogdan Lăpușeanu, se pare că mitropolitul a stat mai mult la Suceava, pe unde și domnul, care își căuta doamnă în Polonia, împreună cu mama sa, doamna Ruxandra, a trecut în dese rânduri. Aici, mitropolitul s-a îngrijit de sporirea averii Mitropoliei și s-a îngrijit de bunăstarea Catedralei pe care o ocârmuia. Însă, și în această domnie, singura scrisoare domnească, unde apare mitropolitul, s-a dat tot la Iași, la 15 martie 1570, iar prin aceasta domnul îi întărește stăpânirea peste 11,5 fălci de vie (aproximativ 17 ha) și o livadă la Cotnari, pentru care mitropolitul plătitese aproximativ 3.000 de zloți⁷. După moartea Ruxandrei, cea care, „privind cu ochii în toate părțile, necruțând aurul și fără să socotească, a vărsat ploaia pentru mângâierea celor chinuți de boale, cu binefaceri pentru cei neputincioși și săraci, și a umplut cu binefaceri mâinile celor ce se trudeau cu bătrânețe rele și pline de dureri”, Bogdan Lăpușeanu s-a îndepărtat de „cuvintele de bună învățătură ale arhierilor” și de „sfetnicii cu gânduri bune”, aducând asupra țării „negreața mai neagră decât corbul”⁸, adică domnia lui Ion vodă cel Cumplit, astfel că Teofan al II-lea a „fugit prin munți de groaza lui”⁹, trecând în Transilvania, iar tronul mitropolitan se pare că a fost ocupat de episcopul de Roman, Anastasie, chiar dacă nu s-a păstrat, sau nu a fost descoperită până acum, nici o mărturie directă despre păstoria lui¹⁰. Cele peste 50 de acte păstrate de la Ion vodă îl arată conducând țara din Iași, doar unul, din 19 august 1572, a fost dat din Suceava, prin care a întărit mănăstirii Tazlău stăpânirea asupra unui sat, care îi fusese luat pe nedrept¹¹.

⁵ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1955, p. 179. Vezi și Mircea Păcurariu, *Contribuții la istoria Mitropoliei Moldovei în secolul al XVI-lea*, în *MMS*, an. LI, nr. 3-4, 1975, pp. 237-239.

⁶ Gh. Pungă, *Un hrisov de la Alexandru Lăpușeanu și semnificația lui istorică*, în *Închinare lui Petre Ș. Năsturel la 80 de ani*, volum îngrijit de Ionel Căndea, Paul Cernovodeanu și Gheorghe Lazăr, Brăila, 2003, pp. 321-329 (comentariu și facsimil).

⁷ *Suceava. Documente privitoare la istoria orașului (1388-1918)*, I, volum întocmit de Vasile Gh. Miron, Mihai-Ștefan Ceașu, Ioan Caproșu și Gavril Irimescu, București, 1989, pp. 715-719, nr. 35.

⁸ *Cronica lui Azarie*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București, 1959, pp. 147 și 148.

⁹ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 185.

¹⁰ Să se ascundă el sub numele „mitropolitului Abraham al Sucevei”, cel care conducea delegația trimisă de Ion vodă, la începutul lunii decembrie 1572, să-i prezinte omagiul împăratului Maximilian al II-lea? (Raport din 22 decembrie 1572 al locotenentului general imperial din Ungaria Superioară, Hans Rueber; Hurmuzaki-Slavici, *Documente privitoare la istoria românilor*, II/1, p. 650, nr. DCXXVII); vezi și Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, Chișinău, 1992, p. 63 (autorul se întreabă dacă sub numele Abraham nu s-ar putea ascunde episcopul Isaia de Rădăuți, însă consideră că o asemenea „identificare ar fi greu de admis”). Justin Taban consideră că Ion vodă a condus țara fără mitropolit (*Mitropolitul Anastasie al Moldovei și statutul său privilegiat în anii de retragere la Putna <1578-1588>*, în *AP*, XII, 2016, nr. 1, pp. 205-206).

¹¹ *DRH*, A, Moldova, VII, volum întocmit de Ioan Caproșu, București, 2012, pp. 23-24, nr. 27.

Sfârșitul tragic al lui Ion vodă l-a adus în scaun pe Petru vodă Șchiopu, care a domnit, cu întreruperi 14 ani, vreme în care Iașii își vor consolida statutul de principal scaun de domnie al Moldovei, iar „mitropolitul de Suceava” va fi prezent din ce în ce mai des la Iași. Mai întâi, Anastasie, care iese încet, încet, din umbră, mărturisind, învățând și atârnându-și pecetea la darul pe care monahul Gavril, în mirenie Giurgiu Tescanul mare vistiernic, îl face, la 5 mai 1575, mănăstirii Sfântul Sava Sfințitul, „din hotarele Ierusalimului”, și anume, „patru fălci de vie, în hotarele Iașilor, pe dealul numit Copou, și cu grădini și cu case”, primind, în schimb, de la smeritul monah frumoase cuvinte de mulțumire: „părintelui nostru și învățătorului Bogdaniei <Moldovei>, arhierelui lui Dumnezeu, chir Anastasie mitropolit de Suceava”¹². Tot o danie pentru mănăstirea de lângă Ierusalim îl va aduce la Iași pe mitropolit și peste un an, la 18 aprilie 1576¹³, pentru ca, peste încă unul, la 9 iulie 1577, să vină din nou lângă domn și lângă boierii săi pentru a-i sfătui și a binecuvânta o nouă milă domnească, de data aceasta pentru mănăstirea Pângărați, cu hramul Sfântului Mucenic și Purtător de Biruință Dimitrie¹⁴. Apoi, iarăși mitropolitul Teofan, căruia la cumpăna dintre anii 1577 și 1578, Petru vodă i-a „dat” din nou Mitropolia¹⁵. Nici Teofan nu vine des la Iași, iar atunci când vine blagoslovește închinări ale domnului pentru „ruga” sa, „nou zidită”, mănăstirea Galata din Vale¹⁶, sau întăriri de stăpâniri pentru mănăstirea Bistrița¹⁷. În restul timpului rămâne la Suceava, unde participă la judecăți și dă mărturii, alături de șoltuzul și pârgarii târgului, în diferite pricini¹⁸ și se preocupă de buna chivernisire a reședinței sale, construind și un pridvor la catedrala Sfântul Gheorghe-Sfântul Ioan cel Nou¹⁹. Atunci când o nouă furtună a venit asupra lui Petru Șchiopu, având chipul sultanului și a lui Iancu Sasu, mitropolitul Teofan și Movileștii, văzând năravurile noului domn, au ales să pribegască în Polonia. Iancu Sasu, „de nașterea sa sas, de lége luteran”, a ales, în dese rânduri, să stea la Suceava²⁰, pentru că hotarul Transilvaniei era aproape, însă măsura de prevedere nu i-a folosit, pentru că sultanul, aflând că țara se risipește, i-a dat din nou domnia lui Petru Șchiopu. Nici în această domnie nu știm dacă a fost sau nu mitropolit la Suceava, existând doar bănuieli că locul a fost ținut de Nicanor²¹.

Întoarcerea în scaun a vechiului domn l-a adus în scaun și pe vechiul mitropolit Teofan, iar de această dată, și pentru unul, și pentru altul, vremurile au fost ceva mai bune. La fel, domnul a stat la Iași, interesându-se de viața Mitropoliei și de starea reședinței mitropolitului,

¹² *Documente Iași*, vol. I, ed. Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, Iași, 1999, pp. 25-27, nr. 46.

¹³ ANI, Documente, CCCXL/34 (satul Stroești, din ținutul Hârlău); *DRH*, A, Moldova, VII, pp. 174-176, nr. 139.

¹⁴ *DRH*, A, Moldova, VII, pp. 245-246, nr. 197 (o seliște de pe Almașul Mic, din ocolul domnesc al târgului Piatra).

¹⁵ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 197; Ștefan S. Gorovei, *Note și îndreptări pentru istoria Mitropoliei Moldovei (I)*, în *MMS*, an. LVI, nr. 1-2, 1980, p. 80.

¹⁶ *DRH*, A, Moldova, VII, pp. 257-260, nr. 207 (22 februarie 1578); *Documente Iași*, I, pp. 29-30, nr. 20 (3 aprilie 1579).

¹⁷ *DRH*, A, Moldova, VII, nr. 221 (4 iulie 1578).

¹⁸ *Suceava. Documente*, pp. 190-191, nr. 68 (<1 martie> 1579); *DRH*, A, Moldova, VII, pp. 395-396, nr. 326 (19 august 1580).

¹⁹ Ioan Caproșu, *Vechea catedrală mitropolitană din Suceava. Biserica Sfântul Ioan cel Nou*, Iași, 1980, p. 43.

²⁰ Vasile Neamțu, *op. cit.*, p. 119. Din Iași, iar nu din Suceava, Iancu Sasu a întărit unele stăpâniri ale Mitropoliei și i-a acordat scutiri pentru țigani (*DRH*, A, Moldova, VII, p. 397, nr. 328; *ibidem*, pp. 450-451, nr. 376).

²¹ *DRH*, A, Moldova, IX, volum întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, Sorin Grigoruță, București, 2014, pp. 353-354, nr. 273 (9 septembrie 1597); Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 241.

iar vlădica a stat la Suceava²², venind lângă domn, uneori, pentru a-și arăta credința față de unele hotărâri ale acestuia²³ și pentru a binecuvânta începutul și sfârșitul zidirii noii ctitorii domnești, mănăstirea Galata din Deal, cu hramul Înălțarea Domnului²⁴. Mai mult, mitropolitul se asociază efortului ctitoricesc al marelui ctitor, fiind și el ctitor mic al mănăstirii, cum el însuși o arată: „am dorit și am dat sfintei rugi, mănăstirii Galata, unde este hramul Înălțării Domnului nostru Iisus Hristos, niște chilii, pe care le-am făcut eu lângă mănăstire, și cu locul pe care l-am curățit cu oamenii și cu banii mei, în pădurea întregă și deasă și am îngădit cu gard acele chilii și cu locul”, și, de asemenea, îi mai dă prisaca lui Balica și o poiană, care „a fost din vechime acel loc drept al Mitropoliei din Suceava”, rugându-i pe urmașii săi, mitropoliți, să lase prisaca și livada în stăpânirea mănăstirii, însă „dacă nu le va plăcea întocmirea noastră, să fie pe voia celui care va cârmui scaunul mitropolitan”²⁵. Chiar dacă a văzut această danie a mitropolitului, Petru Șchiopu a emis o hotărâre deosebit de importantă, prin care a rupt legătura economică dintre Mitropolie și preoții și diaconii, care „sunt în acest târg al Iașilor, unde este scaunul mai nou al domnilor moldoveni”, scutindu-i de dări și prestații față de domn, de mitropolit și de târg²⁶. În acest fel, preoții și diaconii ieșeni și-au putut chivernisi mai bine bisericile și familiile, însă mitropolitul va avea la dispoziție mijloace financiare modeste pentru traiul în „noul scaun domnesc”. Apoi, destul de stranie, însă explicată în ultimii ani, a fost prezența în unele acte domnești a fostului mitropolit Anastasie, în locul mitropolitului din scaun, Teofan, inclusiv posibilă oficiere a botezului pruncului domnesc, Ștefan, rod al unei „fapte” a lui Petru vodă²⁷. Ultima mențiune, la Iași și în Moldova, a mitropolitului Teofan o avem din 30 august 1588, când încuviințează dania pe care Petru Șchiopu o face mănăstirii Sfântul Ioan din Patmos²⁸, după care arhierul, ca un vrednic ucenic al episcopului-cronicar Macarie²⁹, a coborât spre Muntele Athos pentru a urca trepte din scara sfințeniei și a-și încredința, în cele din urmă, sufletul în mâinile Domnului, în mănăstirea Dohiariu, unde și a fost înmormântat³⁰.

În locul lui a urcat în treapta celei mai înalte slujiri arhieresti din Moldova, pe care în timpul păstoririi s-a străduit să o facă și mai înaltă, Gheorghe Movilă, episcop de Rădăuți. În acest

²² La 19 octombrie 1584, Petru vodă îl înștiințează pe egumenul mănăstirii Bistrița că l-a lăsat pe mitropolitul Teofan să cerceteze pricina iazului de pe moșia Osoiu, din ținutul Suceava (*DRH, A, Moldova, VII, p. 676, nr. 555*), pentru ca, la 10 ianuarie 1586, mitropolitul și episcopii să judece o pricină a mănăstirii Moldovița; *ibidem, VIII, București, 2014, pp. 78-79, nr. 66*).

²³ ANI, M-rea Sf. Sava – Iași, LX/3 (4 august 1583); *Documente Iași, I, pp. 35-38, nr. 23*. În textul documentului, prin care domnul dăruiește mănăstirii Sfântul Sava de la Ierusalim un loc în Iași ca să-și facă biserică, Teofan apare ca „mitropolit de Suceava”, însă semnează ca „mitropolit al Țării Moldovei”.

²⁴ La 11 septembrie 1583, la Țuțora, lângă Iași, domnul întărește mănăstirii Galata stăpânirea asupra satului Malitinți, care îi fusese dăruit de Iurașco Vartic (*DRH, A, Moldova, VII, pp. 607-608, nr. 500*), iar la 14 ianuarie 1584, domnul întărește mănăstirii de călugărițe de la Vânători stăpânirea peste satul Dănești (*ibidem, pp. 618-621, nr. 511*).

²⁵ ANI, M-rea Cetățuia, IV/5, 6 (15 mai 1585); *Documente Iași, I, pp. 34-41, nr. 27*.

²⁶ *Documente Iași, I, pp. 42-44, nr. 27* (13 februarie 1585).

²⁷ Ștefan S. Gorovei, *Din nou despre ctitorii Dragomirnei. Observații, nelămuriri, precizări, în Dragomirna. Ctitori și restauratori, I, Sfânta Mănăstire Dragomirna, 2015, pp. 10-11; Iustin Taban, op. cit., pp. 209-210*.

²⁸ *DRH, A, Moldova, VIII, pp. 347-350, nr. 286*. Editorul a redat actul în 1588, după ce a fost publicat, în mai multe rânduri, cu data de an 1584.

²⁹ Sorin Ulea, *O surprinzătoare personalitate a Evului Mediu românesc: cronicarul Macarie, în SCIA, seria artă plastică, an. 32, 1985, pp. 14-48*.

³⁰ Mircea Păcurariu, op. cit., pp. 242-243; Petre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654*, Orientalia Christiana Analecta, 227, Pont. Institutum Studiorum Orientalium, Roma, 1986, pp. 211-215.

caz, colaborarea dintre domn și mitropolit, frate al fraților Ieremia și Simion Movilă, a fost foarte bună, evidențiată prin faptul că Petru Șchiopu a făcut ample reparații la catedrala mitropolitană, crezându-se chiar îndrituit să-și caute un loc în tabloul votiv³¹, și a adus aici moaștele Sfântului Ioan cel Nou, iar mitropolitul a stat de-a dreapta domnului, în Curtea domnească de la Iași, la multe dintre daniile lui pentru mănăstiri din țară și de la Muntele Athos³², și în fața lui, atunci când a făcut un schimb de sate³³, și atunci când l-a cununat, la Galata, cu Irina, mama voievodului Ștefan³⁴. Domnul și mitropolitul au rezonat și în ceea ce privește propaganda catolică în Moldova, plecându-și urechea la sfaturile intrepidului mare postelnic Bartolomeo Brutti³⁵, fără însă a isprăvi ceva, poate doar faptul că, abandonând tronul, domnul și-a găsit adăpost pe pământul împăratului catolic, acolo unde a stat o vreme și fostul mitropolit, procopsindu-se doar cu o serie de epitete, care numai cinste nu i-au făcut. În vara anului 1591, Petru Șchiopu, mitropolitul și o mare parte dintre boieri au luat drumul Poloniei și al Imperiului Habsburgic, iar până în vara anului 1595, când unul dintre boieri se va întoarce ca domn, iar mitropolitul își va relua scaunul, în țară a fost o mare învălmășeală. Aron vodă Tiranu, care a domnit mai mult, i-a ținut în scaunul mitropolitan pe Nicanor și Mitrofan, iar Ștefan vodă Răzvan, care a domnit câteva luni, l-a ales mitropolit de Suceava pe Mardarie³⁶. Aron vodă a stat în toată vremea la Iași și ar fi vrut să stea și după moarte, pentru că și-a ridicat o ctitorie în cealaltă parte a Iașilor (potrivnic dealului Galatei!), care, deși nu-i va adăposti trupul, îi va purta numele, mănăstirea Aroneanu. Mitropoliții au fost și ei mult mai legați de Iași, ajungând să primească danie case în târg pentru mănăstirile lor de metanie³⁷ și să slujească mai des la biserica Sfântul Nicolae Domnesc.

Despre o astfel de liturghie arhierescă vorbește diacul rus Trifon Korobeinikov, care a fost la Iași în 1593, iar relatarea sa este deosebit de importantă, atât pentru istoria ctitoriei lui Ștefan cel Mare și Sfânt, cât și pentru începuturile discuției despre un așezământ bisericesc la Iași, destinat special mitropolitului: „În Iași sunt zece și chiar mai multe biserici de piatră și de lemn, iar biserica mare catedrală a lui Nicolae Făcătorul de Minuni este mai măreață decât biserica lui <Sfântu> Nicolae Gostunski și este zugrăvită pe din afară și este zugrăvit de asemenea altarul; clopotnița, tot de piatră, se ridică deasupra pridvorului; porticul din jurul bisericii este mare; înăuntru, biserica este împărțită în două părți, din care una este încălzită. Și

³¹ *Cronica murală de la Suceava*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, pp. 162-163; Sorin Ulea, *Datarea frescelor bisericii mitropolitane Sf. Gheorghe din Suceava*, în SCIA, an. 13, 1966, p. 228; Ioan Caproșu, *Vechea catedrală mitropolitană din Suceava*, pp. 57-58; Ștefan S. Gorovei, *Familia lui Ieremia vodă Movilă în tablouri votive. Contribuții la istoria mănăstirii Sucevița*, în *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, II, Ieremia Movilă. Domnul, familia, epoca, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006, pp. 43-47.

³² DRH, A, Moldova, VIII, pp. 372-375, nr. 301 (20 decembrie 1588, pentru mănăstirea Moldovița); pp. 413-416, nr. 331 (23 mai 1589, pentru mănăstirea Sfântul Sava); pp. 455-459, nr. 354 (10 iulie 1589, pentru mănăstirea Putna); pp. 470-472, nr. 366 (24 august 1589, pentru mănăstirea Constamonit de la Muntele Athos). La Iași, mitropolitul Gheorghe Movilă mai apare la 16 martie 1591, dând mărturie în actul de danie pentru Pepelea diac (*ibidem*, pp. 561-564, nr. 457).

³³ *Ibidem*, VIII, pp. 435-439, nr. 342 (20 iunie 1589, cu mențiunea că actul este „suspect”).

³⁴ *Documente Iași*, I, p. 56, nr. 33 (17 ianuarie 1591).

³⁵ Chiril Karalewskij, *Relațiunile dintre domnii români și Sfântul Scaun în a doua jumătate a secolului al XVI-lea după documente inedite din Arhivele Vaticanului*, în „*Revista Catolică*”, II, 1913, pp. 194-207, 411-426, 570-581; III, 1914, pp. 46-60, 176-209. Vezi și Sorin Bulboacă, *Bartolomeo Brutti în Moldova. Politică, diplomatie și religie*, Arad, 2006, 113 p.

³⁶ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Iași, 2004, pp. 418-419.

³⁷ DRH, A, Moldova, IX, nr. 35, pp. 45-46.

cum intri în biserică în dreapta, în dosul stranei, se află locul domnesc pe un postament lucrat ca strana, închis din toate părțile și îmbrăcat cu postav roșu; și locul mitropolitului <Bisericii> Albe este tot aici în biserică, și în aceeași biserică slujește protopopul Achim cu patru preoți și doi diaconi ai catedralei; și această biserică se află în fața curții domnești”³⁸. Din textul rusesc, sintagma „mitropolitul Belenski” este cea care ne interesează acum, însă aceasta a dat mari bătaii de cap traducătorilor: o parte, inclusiv traducătorii fragmentului de mai sus, a tradus și a completat cu date istorice, rezultând „mitropolitul <Bisericii> Albe”³⁹, iar cealaltă parte a preferat traducerea și interpretarea literală: „mitropolitul Belenski”, considerând fie că avem de-a face cu o târzie amintire a faptului că „mitropolitul Moldovei ar fi fost și mitropolit al Cetății Albe” (Belgorod)⁴⁰, fie că este greu de dibuit ce se ascunde sub acest nume⁴¹. Păreră mea este că era imposibil să i se spună mitropolitului Moldovei și Sucevei, „mitropolitul Belenski”, doar pentru că a fost găzduit, la venirea în Iași, la o bisericuță, numită „Biserica Albă”. Diacul Korobeinikov a surprins realitatea: mitropolitul Sucevei își avea tronul de la Iași în biserica Sfântul Nicolae, iar reședința pe Ulița Mare, unde era și o bisericuță⁴², al cărei hram era Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, ridicată probabil în vremea lui Petru Șchiopu, despre care s-a spus chiar că ar fi o ctitorie a lui Ștefan cel Mare⁴³ sau a lui Ștefan cel Tânăr, nepotul Marelui domn⁴⁴.

Chiar dacă diacul rus l-a văzut slujind sau i-a văzut doar tronul din biserică, acesta a fost sau ar fi trebuit să fie mitropolitul Nicanor, care, nu după multă vreme, s-a întors la Episcopia de Roman, lăsând slujba de mitropolit lui Mitrofan, care venea, tocmai din scaunul episcopal de la Roman⁴⁵, însă nici acesta nu a păstorit prea mult, lăsând locul episcopului de Rădăuți, Mardarie. Relațiile primilor doi cu Aron vodă nu au fost dintre cele mai bune (poate așa se explică schimbarea lor!), din pricina propagandei protestante, puternic sprijinită de domnie⁴⁶. Din pricina acestui „dans” în trei, ortodocși, catolici și protestanți, cu musulmanii intervenind din când în când, Iașii au devenit un centru important al lumii creștine. Proaspătul patriarhat moscovit, succesele catolicismului în sud-estul Poloniei, prozelitismul calvin din Transilvania

³⁸ Trifon Korobeinikov, *Călătoria în Moldova (1593)*, în *Călători străini despre Țările Române*, III, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1971, p. 352.

³⁹ Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a Catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888, p. XLII.

⁴⁰ Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 36, nota 2. De asemenea, editorii textului *Călătoria din Călători străini*, III, amintesc, în nota 11, opinia lui P.P. Panaitescu, care „credea că această desemnare s-ar datora faptului că mitropolitul Moldovei ar fi fost și mitropolit al Cetății Albe. Cum însă biserica Sf. Nicolae, ajunsă mitropolie, era numită și Biserica Albă, este probabil că diacul Korobeinikov a folosit de aceea calificativul de mai sus”.

⁴¹ *Călătoria lui Trifon Corobeinikov prin Moldova la 1593*, trad. din rusește de Ioan Bogdan, în „Arhiva”, nr. 6, 1980, p. 763 („în această biserică slujește mitropolitul Belenski”, iar la p. 764: „Ce fel de mitropolit a fost acesta, nu știm. În tot cazul, nu mitropolitul Moldovei”).

⁴² Existența acestei biserici în Iași a fost acceptată de: N.A. Bogdan (*Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată*, Iași, 2004 <ediție anastatică>, p. 186), Dan Bădărău și Ioan Caproșu (*Iașii vechilor zidiri până la 1821*, Iași, 1974, p. 95) și Scarlat Porcescu, *Catedrala mitropolitană din Iași*, Iași, 1997, p. 13).

⁴³ Constantin I. Istrati, *Biserica și podul din Borzești, precum și o ochire relativă la bisericile zidite de Ștefan cel Mare*, în AARMSI, s. II, t. 26, 1904, pp. 24-25; N.A. Bogdan, *op. cit.*, p. 186.

⁴⁴ Ilie Minea, *Despre cea mai veche biserică din Iași*, în „Însemnări ieșene”, III, an. III, vol. V, nr. 1, 1938, p. 132; Alexandru Andronic, *Iașii până la mijlocul secolului al XVII-lea. Geneză și evoluție*, Iași, 1986, p. 60.

⁴⁵ N. Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, ed. a II-a, București, 1928, pp. 205-207; Mircea Păcurariu, *Contribuții la istoria Mitropoliei Moldovei în secolul al XVI-lea*, pp. 246-250.

⁴⁶ Maria Crăciun, *Protestantism și ortodoxie în Moldova secolului al XVI-lea*, Cluj-Napoca, 1996, pp. 160-169.

și câte o convertire la Islam au făcut ca atmosfera confesională din Moldova să fie foarte încărcată, iar Iași să poată fi socotiți în stare a organiza un sinod ortodox, îndreptat împotriva unirii ortodocșilor de la nordul granițelor Moldovei⁴⁷.

Începând cu data presupusului sinod 17/27 august 1595 până în primăvara anului 1600, Iași și-au pierdut pentru ultima oară statutul de capitală a Moldovei. Pe canavaua oferită de războiul otomano-habsburgic și de ridicarea împotriva turcilor a lui Mihai Viteazul, Polonia a putut interveni în Moldova, unde și-a impus un domn supus, recrutat dintre pribegii moldoveni cu cetățenie polonă, Ieremia Movilă. Acesta a ales drept reședință Curtea domnească și cetatea de la Suceava, unde se putea mai bine apăra și de unde putea să se retragă mai ușor în Polonia, iar fratele său, mitropolitul Gheorghe Movilă, s-a așezat în mănăstirea unde adusesese, cu câțiva ani mai înainte, moaștele Sfântului Ioan cel Nou. „Noul” mitropolit s-a îndepărtat viguros de atitudinea procatolică a „vechiului” mitropolit Gheorghe Movilă, devenind prin faptele sale unul dintre cei mai importanți ierarhi ai Moldovei. Astfel, a înființat în noiembrie-decembrie 1598⁴⁸ o nouă Episcopie, cu cea mai mare parte a teritoriului jurisdicțional situat în stânga Prutului, alegând drept oraș de reședință, dintre cele două orașe apropiate de Prut, Iași și Huși, pe cel de-al doilea, gândindu-se, probabil, că statutul de capitală, redobândit de Suceava, este efemer. Episcopia de Huși urma să ajute la obținerea statutului de Arhiepiscopie pentru Mitropolia Moldovei, pentru care mitropolitul și domnul au întreținut o bogată corespondență cu Meletie Pigas, patriarh al Alexandriei și loțiitor al scaunului ecumenic din Constantinopol, căpătând, până la urmă, doar însemnele demnității patriarhale, mantia cu patru râuri și cârja, fără ca acest statut să-i fie confirmat printr-un sinod⁴⁹.

În mai 1600, domnul, arhiepiscopul și toată curtea au părăsit Suceava, în fața oștii lui Mihai Viteazul, lăsând țara pe seama acestuia din urmă. Mihai vodă, al doilea domn din dinastia Basarabilor ajuns pe tronul Moldovei, și-a ales drept reședință Iași, pentru sine și pentru mitropolitul său, Dionisie Raly-Paleologul, fost mitropolit al Târnovei, și tot aici va avea loc, în iunie 1600, un mic sinod, prezidat de Nectarie patriarhul Ohridei, la care au fost depuși arhierii plecați în Polonia și ridicați în scaunele episcopale de la Roman și Rădăuți, Filotei și Anastasie Crimca⁵⁰. În Iași, Mihai Viteazul a făcut ceea ce făceau toți domnii la început de domnie, ca să-i pună început binecuvântat și norocos, a întărit stăpânirile câtorva mănăstiri din Moldova. Binecuvântarea a rămas peste acela care a stăpânit pentru prima dată întreg teritoriul locuit de

⁴⁷ Preotul Niculae I. Șerbănescu a descoperit argumente solide, care susțin faptul că la Iași nu s-a desfășurat un „sinod antiunionist”, nici în august 1595, nici în august 1594 (*S-a ținut un sinod antiunionist la Iași în 1595?*, în BOR, an. LXXXI, 1963, nr. 7-8, pp. 768-780), fiind urmat și completat de Ștefan Andreescu (*Exarhul patriarhal Nichifor Dascălul, cneazul Constantin Vasile de Ostrog și Mihai Viteazul*, în *Restitutio Daciae*, III, *Studii cu privire la Mihai Viteazul*, București, 1997, pp. 82-99). Pentru P.P. Panaitescu, „sinodul a avut loc în „august 1594” (*Mihai Viteazul*. Cuvânt înainte de Șerban Papacostea. Ediție îngrijită de Cristian Antim Bobicescu, București, 2002, pp. 98-99). N. Iorga a crezut că „sinodul” a avut loc în august 1595, în vremea „impunerii lui Ieremia de către poloni” (*Nichifor Dascălul exarh patriarhal și legăturile lui cu țările noastre <1580-1599*, în AARMSI, s. II, t. XXVII, București, 1905, p. 189; vezi și *idem*, *Istoria Bisericii românești*, pp. 204-205), părere pe care o păstrează și Andrei Pippidi (*Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII*, ediție revăzută și adăugită, București, 2001, p. 267).

⁴⁸ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, p. 102; Scarlat Porcescu, *Episcopia Hușilor. Pagini de istorie*, Roman, 1990, p. 32.

⁴⁹ Niculae I. Șerbănescu, *Patriarhul Meletie Pigas și legăturile lui cu Țările Române*, în *idem*, *Biserica Ortodoxă Română de la primele întocmiri creștine pe pământ românesc, la Patriarhat*, București, 2015, pp. 688-692.

⁵⁰ N. Iorga, *Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul: mitropolitul Dionisie Rali Paleologul*, în RI, an. V, nr. 1-2, 1919, pp. 26-35; *idem*, *Istoria Bisericii românești*, pp. 240-242.

români, însă norocul l-a părăsit, fiind nevoit să lase Moldova în mâinile fostului ei stăpân, Ieremia Movilă, a arhierilor și a boierilor lui.

De această dată, pe fundalul bunelor relații polono-otomane, domnul și boierii s-au așezat la Iași, iar mitropolitul își împărțea timpul, după cum interesele Bisericii, ale statului și ale familiei o cereau, între Curtea domnească de la Iași și Catedrala mitropolitană de la Suceava. La Catedrală, arhiepiscopul și mitropolitul Moldovei a supravegheat pictarea tabloului votiv al familiei sale în naosul bisericii Sfântul Gheorghe-Sfântul Ioan cel Nou⁵¹, iar la Curtea domnească de la Iași a fost alături de fratele său la primirea oficială a episcopului catolic de „Argeș și Bacău” Bernardino Quirini⁵², după ce cu doi ani înainte îl primiseră la „reședința” de la Suceava⁵³. Locuitorii Iașilor se obișnuiseră cu cei doi frați, unul domn, altul mitropolit, pentru că uneori își datau actele pomenindu-i pe amândoi: „în zilele lui Ieremia Movilă voievod și ale arhiepiscopului nostru, chir Gheorghie Movilovici”⁵⁴.

Din cei șase ani de domnie, cinci i-a petrecut în Iași și unul la Suceava (1605), totuși nu știm prea multe despre activitatea ctitoricească a lui Ieremia Movilă și a boierilor săi în principala reședință domnească. Prezența domnului în tabloul votiv de la mănăstirea Golia, care este un tablou istoric, compus la mijlocul secolului al XVIII-lea⁵⁵, are legătură cu închinarea mănăstirii la mănăstirea Vatoped de la Muntele Athos, în urma gestului ctitoricesc făcut de Ana, soția marelui logofăt Ioan Golăi, pe care vodă l-a întărit. Însă, poate că Ieremia Movilă, unul dintre boierii săi sau un grup de târgoveți să fie legați, singuri sau împreună, de o biserică ieșeană, care răsare, la începutul anului 1606, dintr-o inscripție votivă pe o *Evangelie*: „Această carte, numită *Patru Împărați*, am cumpărat-o eu, robul Stăpânului meu Hristos, mult păcătosul Dimitrie fost pitar și am dat-o Bisericii Albe, unde este hramul Cinstitei Nașteri a Sfântului Ioan Înainte Mergător și Botezătorul, în târgul Iași, pentru pomenirea părinților mei și a tuturor adormiților mei și pentru iertarea păcatelor mele. Dacă cineva o va vinde sau o va ascunde altfel de la sfânta biserică, să fie neiertat de Dumnezeu și de Sfântul Ioan. Dacă însă cineva o va lua pentru învățătură, să n-o ia fără binecuvântarea preotului, și iar să o dea în mâinile lui; <atunci> să-l binecuvânteze Domnul și să-i descopere toată înțelepciunea Sfântului Duh scrisă în această carte, amin. Am scris cu mâna mea, în anul 7114 (1606) februarie 10 zile, la Sfântul Mucenic Haralambie”⁵⁶. Dăruitorul acestei *Evangelii*, Dumitru Filipovici, pitar și jîtnicer, este fiul lui Filip

⁵¹ Ștefan S. Gorovei, *Familia lui Ieremia Movilă în tablouri votive*, pp. 43-47; Maria Magdalena Székely, *Manifeste de putere la Ieremia Movilă*, în *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, II, *Ieremia Movilă. Domnul, familia, epoca*, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006, pp. 123-133; Oliviu Boldura, Anca Dină, *Dania Movileștilor de la biserică „Sfântul Gheorghe” din Suceava*, în *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, III, *Artă și restaurare*, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2007, pp. 189-204.

⁵² *Călători străini despre Țările Române*, IV, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1972, pp. 191-192 (raportul misionarului catolic, Andrea Bobbi din Faenza, din 12 aprilie 1601, Liov)

⁵³ *Ibidem*, p. 41 (raport din 1599 a lui Bernardino Quirini).

⁵⁴ *Documente Iași*, I, p. 81, nr. 56 (20 octombrie 1602, Iași).

⁵⁵ Petronel Zahariuc, *O manifestare a moștenirii bizantine în diplomația medievală moldovenească și câteva note despre biserică mănăstirii Golia*, în *idem, De la Iași la Muntele Athos. Studii și documente de istorie a Bisericii*, Iași, 2008, pp. 22-24.

⁵⁶ La f. 187 v., însemnarea votivă este reluată: „Acest «Patru Împărați» l-a cumpărat robul lui Dumnezeu, Dimitrie jîtnicer, fiul lui Filip Tudoranovici, și l-a dat la Biserica Albă în târgul Iași, unde este hramul Cinstitei Nașteri a Sfântului și Slăvitului Proroc și Înainte mergător și Botezător Ioan, pentru pomenirea sa și a părinților lui. Și cine o va lua de la biserică și nu o va da iarăși la biserică și va fi paguba sfintei biserici, el să dea răspuns înaintea cumplitei și nefățarnice judecăți a lui Hristos”; Melchisedec, episcopul Romanului, *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, pp. 68-69; P.P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei*, vol. I, București, 1959, pp. 257-258, nr. 171.

Tudoranovici vistiernic și fratele Ilenei și Măricăi, pe care îl găsim vânzător și cumpărător al unor părți de sate⁵⁷, precum și martor la diferite tranzacții în Iași⁵⁸, iar Biserica Albă, nume amintit și mai sus, este prima atestare certă a unui edificiu ecleziastic din curtea mare a Catedralei mitropolitane din Iași⁵⁹.

Mitropolitul Gheorghe Movilă a fost primul dintre cei trei frați care a trecut la Domnul, urmat, după un an, de Ieremia Movilă și, peste încă unul, de Simion Movilă. Înainte de a se alătura fraților săi în împărăția cerurilor, Simion a fost și domn al Moldovei, vreme de un an și ceva, după ce fusese, pentru un răstimp cu puțin mai lung, domn al Țării Românești. Arhiepiscop și mitropolit al Moldovei, după moartea arhiepiscopului și mitropolitului Gheorghe Movilă, a fost tot un călugăr din mănăstirea Probota, Teodosie Barbovschi, fost episcop de Rădăuți. Din vremea păstoririi lui se păstrează cel dintâi document, în care domnul Moldovei se arată preocupat de mijloacele de subzistență ale mitropolitului Moldovei, în intervalele de timp pe care trebuia să le petreacă în Iași. Dar să-l auzim pe Simion Movilă: „domnia mea m-am milostivit și am dat și am miluit ruga noastră, sfânta biserică, Mitropolia Sucevei, unde este hramul Sfântului Mare Mucenic al lui Hristos, Ghiorghie, unde zac moaștele Sfântului Mucenic al lui Hristos, Ioan cel Nou, unde este părintele și rugătorul nostru chir Teodosie Barbovschi, mitropolit al Sucevei, și, de asemenea, sfânta biserică, Episcopia Romanului, unde este hramul Sfintei Preacuvioasei Maicii noastre Parascheva, unde este părintele și rugătorul nostru, chir Anastasie episcop de Roman, cu un loc de mori în Braniște, pe Jijia, la vad, la gura Ciobârciului, în dreptul râului Covasna, *ca sfințiiile lor să-și facă acolo mori, să fie sfințiilor lor pentru hrană, când vor veni la domnia mea, la scaunul nostru din Iași, pentru că satele sfințiilor lor sunt departe ca să-și aducă bucatele aici.* Iar hotarul acestui loc de mori mai sus scris să fie împrejur, cât vor putea săgeta în toate părțile”⁶⁰. Mitropolia stăpânea lângă Iași de multă vreme, încă de când au poposit moaștele Sfântului Ioan în Moldova, satul Poiana Vlădiciei, cu vii și cu slujitori, însă venitul lui era destinat procurării de lumânări pentru moaștele Sfântului Ioan cel Nou⁶¹.

După moartea lui Simion Movilă (14/24 septembrie 1607), Iașii au fost devastați de soția și feciorii săi și de cumnata și nepoții săi de frate, în lupta lor aprigă pentru ocuparea tronului

⁵⁷ DRH, A, Moldova, IX, pp. 335-336, nr. 257 (5 iulie 1597); *Documente privind istoria României (DIR)*, A, Moldova, XVII/1, București, 1952, pp. 91-92, nr. 131 (18 aprilie 1603); *ibidem*, București, 1953, XVII/2, p. 30, nr. 30 (22 aprilie 1606; vinde o parte din satul Băloșești, pe care o avea de la unchiul său, „Ioan vistier”), p. 181, nr. 237 (25 septembrie 1608).

⁵⁸ DIR, A, Moldova, București, București, 1952, XVI/4, pp. 266-267, nr. 330 (29 august 1599); *Documente Iași, I*, p. 81, nr. 56 (20 octombrie 1602), pp. 146-147, nr. 106 (18 martie 1615). În acești ani, în Iași își desfășoară activitatea un diac, foarte bun cunoscător al limbii slave (*ibidem*, XVII/2, pp. 40-43, nr. 45, pp. 98-101, nr. 119), cu același nume, Dumitru Filipovici, însă, chiar dacă identitatea de nume este frapantă, cu greu s-ar putea spune că este una și aceeași persoană, pentru că este cu totul neobișnuit ca un diac să fie, în același timp, dregător.

⁵⁹ Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. XLV. La Iași, în această vreme, mai exista o biserică de lemn închinată Sfântului Ioan (Tăierea Capului Sf. Ioan) de marele vornic Nestor Ureche (*Documente Iași, I*, pp. 126-131, nr. 93). Biserica Sfântul Ioan Zlataust nu poate fi socotită ctitorie din secolul al XVI-lea a lui Ștefan vodă Tomșa (N. Grigoraș, *Biserica Sf. Ioan Zlataust din Iași*, în MMS, an. XXXIX, 1963, nr. 5-6, p. 281; Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 45), doar pe temeiul documentului din 7 mai 1592 (Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XX, Iași, 1928, p. 27, nr. 22; DRH, A, Moldova, VIII, p. 686, nr. 565), care nu este deloc clar în această privință.

⁶⁰ *Documente Iași, I*, pp. 106-107, nr. 75 (25 aprilie 1607). La 3 mai 1607, pentru același motiv, domnul întărește fostului mitropolit Nicanor, care participase la sinodul din iunie 1600, și obștii de la mănăstirea Agapia stăpânirea peste un loc de moară din hotarul satului Piperești, care le fusese dăruit de Ieremia Movilă (*ibidem*, pp. 107-108, nr. 76).

⁶¹ Primul document din seria de întăriri aparține lui Ieremia Movilă și a fost emis la 23 iunie 1605 (*ibidem*, I, p. 94, nr. 65).

Moldovei. Descrierea succintă a dezastrului din oraș o găsim pe o filă a aceleiași Evanghelii, însemnată, la 29 decembrie 1607, de: „tot eu, singur Dumitru, văzând neorânduiala sfintelor biserici celor din Iași din pricina relelor întâmplări ce vin de la dușmanii țării și au pustii bisericele lui Dumnezeu, de aceea m-am gândit să nu piară, ci am dat-o <Evanghelia> la mănăstirea Bistrița, hramul Adormirii Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, pentru folosul sufletesc și mântuire”⁶². De acum înainte, vreme de aproape o generație, Moldova va fi mărunț măcinată de luptele pentru tron între Movilești și adversarii lor, mai cu seamă Ștefan Tomșa al II-lea, de războaiele între Imperiul Otoman și Polonia, care se desfășurau, inevitabil, și pe pământul țării, de răscoale interne și de trădări, iar multe dintre acestea s-au desfășurat fie în Iași, fie în preajma Iașilor. Cu toate acestea, Moldova a avut și câteva domnii remarcabile: Miron Barnovschi, Radu Mihnea și chiar Ștefan Tomșa, care au lăsat în urmă ctitorii importante, dovedind că viața bisericească și culturală s-a putut dezvolta și sub auspicii politice mai puțin prielnice. Însă veritabilul stâlp al vieții bisericești și culturale din Moldova, care a scos din uitare vechi tradiții (vezi scriptoriul Dragomirnei) și a oferit noi modele de exprimare artistică (vezi biserica mică și biserica mare de la Dragomirna), a fost mitropolitul Anastasie Crimca⁶³. Domnii amintiți mai sus au condus țara din Iași, dar au avut, cel puțin doi dintre ei, o parte de suflet îndreptată spre ținutul unde se odihneau vechii domni ai țării. Mitropolitul și-a ocârmuit eparhia de la Catedrala mitropolitană din Suceava, în curtea căreia a zidit și un paraclis, iar sufletul lui a fost legat de acest oraș, unde a întemeiat cel dintâi spital din țară⁶⁴, și de zona care îl înconjoară, unde a zidit o minunată bisericuță și a contribuit la înălțarea mării biserici și a întregii mănăstiri. La Iași, mitropolitul venea din datorie, la „ungerea” domnului și apoi chemat de „cel uns” pentru diferite treburi de stat, însă nu cu bucurie, dacă ne gândim la nesfârșitele lupte din oraș și din preajma lui, precum și la calea diferită în treburile Bisericii urmată de domnie: Anastasie Crimca privea cu îngrijorare creșterea numărului de mănăstiri închinare Locurilor Sfinte, interzicând, sub aspru blestem, „pe oricine va alege Dumnezeu să fie stăpânitorul Țării Moldovei, dacă s-ar atinge careva dintre domni, ctitori, boieri sau din neamul nostru, să închine Sfântului Munte sau Ierusalimului sau să dea sub stăpânire mănăstirea noastră Patriarhiei sau mitropolitului sau să schimbe pe călugării Țării Moldovei sau să pună egumen dintr-o mănăstire străină” (16 martie 1610)⁶⁵, în vreme ce Constantin Movilă, Radu Mihnea, Miron Barnovschi și mari boieri ai vremii au adăugat așezăminte moldovenești importante pe lista celor închinare „Locurilor din Jos”⁶⁶.

Cu toate nemulțumirile ascunse în cutele sufletului, arhiepiscopul și mitropolitul Anastasie Crimca a fost prezent des în Iași, de vreme ce gentilomul francez Charles de Joppecourt,

⁶² Melchisedec, episcopul Romanului, *op. cit.*, pp. 68-69; P.P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei*, vol. I, pp. 257-258, nr. 171.

⁶³ Pentru mitropolitul Anastasie Crimca, vezi Ștefan S. Gorovei, *Anastasie Crimca. Noi contribuții*, în *MMS*, an. LV, 1979, nr. 1-2, pp. 149-159 (reluat în vol. *Dragomirna. Istorie, tezaur, ctitori*, Sfânta Mănăstire Dragomirna, 2014, pp. 107-128, 334-335).

⁶⁴ Alexandru I. Gonța, *Mitropolitul Anastasie Crimca, fondatorul celui dintâi spital din Moldova*, în *Studii de istorie medievală*, vol. editat de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, Iași, 1998, pp. 257-262.

⁶⁵ Ioan Bogdan, *Scrieri alese*, ed. de G. Mihăilă, București, 1968, pp. 506-507.

⁶⁶ Spre exemplu, nu după multă vreme, la 21 decembrie 1610, Anastasie Crimca a binevoit să binecuvânteze, împreună cu ceilalți trei ierarhi moldoveni, închinarea mănăstirii Sfânta Paraschiva din Iași la Muntele Sinai, hotărâtă de ctitorul ei, marele vornic Nestor Ureche și întărită de Constantin vodă Movilă (*DIR*, A, Moldova, XVII/2, pp. 336-339, nr. 450; *Documente Iași*, I, pp. 126-131, nr. 93).

participant la luptele Movileștilor cu Ștefan Tomșa, a putut scrie că „în acest oraș își are reședința mitropolitul ortodox”⁶⁷. Reședința propriu-zisă era, probabil, în casele de mai sus numita Biserica Albă de pe Ulița Mare, unde în primăvara anului 1615 slujea preotul Ioan Maftei⁶⁸, pe care mitropolitul îl va fi cunoscut. Tot acum, mitropolitul s-a văzut vecin în Iași cu călugării de la mănăstirea Solca, cărora ctitorul lor le-a dăruit niște case, aflate „înainte Bisericii Albe”⁶⁹. Mitropolitul Crimca a slujit liturghie arhierască la Iași, în biserica Sfântul Nicolae Domnesc, pentru Movilești și pentru marele lor dușman, Ștefan Tomșa, și o vreme pentru Radu vodă Mihnea, al treilea domn muntean care a ajuns pe tronul Moldovei. La liturghii au participat și preoții și diaconii din Iași, însă erau destul de amărăți, pentru că își pierduseră actele domnești de scutire, „în aceste răzmerițe și răutăți ce au suferit de la leși”, rămânând numai cu actul lui Petru vodă (amintit și mai sus), unchiul lui Radu vodă. De aceea, domnul le reînnoiește privilegiul, scutindu-i de dări și munci pe preoții care slujeau „la bisericile unde este scaunul domniei țării noastre”, aducând și explicația că „ei nu au altă agonisită sau meșteșug sau negoț, ci se hrănesc numai din sfânta biserică”⁷⁰.

Treptat însă, între mitropolit și nepotul lui Petru Șchiopu au apărut neînțelegeri, printre care se aflau, cu mare probabilitate, și relațiile prea strânse între domn și lumea grecească⁷¹, astfel că întâi-stătătorul Bisericii Moldovei a fost nevoit să se retragă la mănăstirea Dragomirna, iar domnul l-a ridicat în scaun pe Teofan al III-lea, călugăr cu metania în mănăstirea Slatina⁷². Acesta, vreme de doi ani, și-a păstorit eparhia mai mult din Iași⁷³, pentru că Suceava și mănăstirile din jur aveau ochii îndreptați spre fostul mitropolit Anastasie, iar acesta privea în toate părțile, căutând o soluție pentru redobândirea rangului pierdut. Și a găsit-o, odată cu venirea în scaunul domnesc a lui Gașpar Grațiani, iar din primăvara lui 1619 și până la 19 ianuarie 1629, Anastasie Crimca va conduce Mitropolia Sucevei și a întregii Moldove. Și în acest deceniu, tot Suceava va constitui miezul tuturor activităților mitropolitului. În acești ani va construi spitalul din Suceava⁷⁴ și eclesiarnița din curtea Catedralei mitropolitane Sfântul Gheorghe – Sfântul Ioan cel Nou⁷⁵, obținând și importante privilegii de întărire a averilor Mitropoliei și ale mănăstirii

⁶⁷ Călători străini despre Țările Române, IV, p. 383.

⁶⁸ Documente Iași, I, pp. 146-147, nr. 106 (18 martie 1615). Din adaosul slav, pus lângă semnătura în limba română, se observă faptul că preotul știa limba slavă. Primul dintre martorii din acest document este Dumitru Filipovici fost pitar, cel care a dăruit o *Evangelie* Bisericii Albe.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 250, nr. 185; Mihai Costăchescu, *Documente*, în IN, 8, 1928, pp. 61-62, nr. II.

⁷⁰ Documente Iași, I, pp. 153-155, nr. 112 (1 februarie 1617).

⁷¹ N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, I, pp. 265-266; N. Grigoraș, *Mitropolitul Anastasie Crimca (1600-1629)*, ed. a II-a, în vol. *Dragomirna. Istorie, tezaur, ctitori*, p. 83; Ștefan S. Gorovei, *Anastasie Crimca*, ed. a II-a, în vol. *Dragomirna. Istorie, tezaur, ctitori*, p. 104; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Iași, 2006, p. 7; Iustin Taban, *Un mitropolit, un domn și un patriarh. Anastasie Crimca, Radu Mihnea și Teofan al Ierusalimului în contextul anului 1617*, în vol. *Dragomirna. Ctitori și restauratori*, pp. 18-29.

⁷² Victor Simion, *Lucrări ale argintarului moldovean Gligore Moesiu (secolul al XVII-lea), realizate la comanda mitropolitului Teofan al Moldovei și Sucevei*, în *Pro patrimonio. Studii de artă veche românească*, București, 2014, p. 188.

⁷³ Cele câteva documente păstrate, care au „binecuvântarea” arhiepiscopului și mitropolitului Teofan, sunt date la Iași: 12 iulie 1617 (închinarea unei biserici din Cotnari ca metoc la mănăstirea Sfântul Sava din Iași; *Documente Iași*, I, pp. 162-164, nr. 119); 26 martie 1618 (închinarea mănăstirii Galata la Sfântul Mormânt de la Ierusalim; *ibidem*, I, pp. 165-170, nr. 121); 30 aprilie 1618 (închinarea bisericii Sfântul Dimitrie din Galați la mănăstirea Sfântul Sava; *ibidem*, I, pp. 170-172, nr. 122); 7 aprilie <1618> (scoaterea mănăstirii Aron Vodă din stăpânirea călugărilor mănăstirii Zograf și acordarea ei călugărilor români; *DIR*, A, Moldova, XVII/4, București, 1956, pp. 261-263, nr. 318); 15 aprilie 1618 (act de judecată și de întărire pentru averea mănăstirii Solca; *ibidem*, pp. 264-269, nr. 321); 23 aprilie 1619 (act pentru mănăstirea Probota; *ibidem*, pp. 325-326, nr. 407); 8 iunie 1619 (confirmarea închinării mănăstirii Galata; *Documente Iași*, I, pp. 182-184, nr. 130).

⁷⁴ Și la Iași funcționa, în jurul anului 1620, o bolniță pentru „săracii calici” la mănăstirea Golia, făcută cu sprijinul Măricăi jupâneasa lui Dumitrachi Chiriță Paleologul (*Documente Iași*, I, pp. 189-190, nr. 139).

⁷⁵ G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, pp. 90-91.

Dragomirna de la cei patru domni, care și-au împărțit acest deceniu (Alexandru Iliăș, Ștefan Tomșa, Radu Mihnea și Miron Barnovschi). Totuși, dintr-o repede „ochire” prin documentele vremii, vedem că mitropolitul a fost prezent în Iași destul de frecvent, participând la dani domnești, printre care s-a aflat și închinarea mănăstirii Aron Vodă către mănăstirea Sfântul Ioan din Sozopole⁷⁶, la judecăți, la cumpărări și vânzări de sate, numărând chiar banii cu mâna lui⁷⁷, la multe dintre daniile pentru mănăstirea Solca, ctitoria lui Ștefan Tomșa, cu care s-a înțeles bine și în a doua domnie a acestuia, chiar dacă legenda ține minte vorbe și suferințe grele îndurate de mitropolit din partea domnului⁷⁸ etc. Iar, după ce curțile domnești din Iași au ars⁷⁹, mitropolitul l-a urmat pe Radu Mihnea la Hârlău⁸⁰. Cu Miron Barnovschi mitropolitul Anastasie Crimca a avut cea mai rodnică conlucrare. Domnul a domnit trei ani și jumătate, pe care i-a ridicat la rang de epocă, reușind să înalțe spre cer o mulțime de zidiri și să îndrepte multe lucruri stricate din viața țării, mai ales din punct de vedere social și ecleziastic⁸¹. Arhiepiscopul și mitropolitul Anastasie Crimca i-a stat mereu alături, cu sfatul și cu fapta, arătându-i pragurile spre care să tindă și netezindu-i drumul spre înțelegerea *Legii* și a legilor vechi ale țării. Ca urmare, ca niciodată până acum, mitropolitul a fost amestecat în tot și în toate, dovedind o hărnicie nemaipomenită. Iar, ca răspuns, domnul i-a oferit un mare număr de privilegii pentru Mitropolia Sucevei⁸², nemaivăzut până acum, și i-a desăvârșit minunea arhitectonică, mănăstirea Dragomirna, încingând-o cu o formidabilă centură de ziduri⁸³. Corolarul acestor vieți a fost acela că ambii au dorit să se odihnească după moarte în această mănăstire: despre mitropolit, care a închis ochii la Iași, *știm* că așa s-a întâmplat, în vreme ce despre domn, care a fost ucis la Istanbul, *credem* că tot la Dragomirna a ajuns.

În urma acestor intense activități administrative și bisericești, Iașii au făcut un pas mare către statutul de capitală. Poate tot acum, văzându-l atât de des pe mitropolit pe Ulița Mare, făcând drumul între Curtea domnească și Biserica Albă, orașenii au început să-i spună bisericii, neconvențional, „Mitropolie”. În scris, numele acestui așezământ a fost pus foarte rar, pentru că dezvoltarea urbanistică a Uliței Mari, dincoace de biserica catolică, a sporit în intensitate abia în această vreme. Totuși, în aprilie 1628, în vecinătatea Bisericii Albe au ajuns cu locuința Dumitrașco Buhuș logofăt al treilea și soția sa, Ileana, prin cumpărarea unor case de la obștea mănăstirii Solca, căreia îi fuseseră dăruite de Ștefan Tomșa⁸⁴. În casa mitropolitană de lângă această biserică, Anastasie Crimca l-a primit pe misionarul franciscan Paolo Bonnicio, care a avut ce povesti după întâlnire: „Arhiepiscopul de Suceava, Clinco [Crimca], stăruia ca eu să-i fac închinare, ceea ce eu nu am vrut să fac și m-a bătut, chiar cu cârja sa păstorească și cu mâinile sale înseși și am rămas stâlcit la degetul mare și la cot, ferindu-mi capul”. După ce s-a ciocnit, la propriu, de protocolul Bisericii Ortodoxe, misionarul catolic s-a dus peste drum, la frații săi,

⁷⁶ *Documente Iași*, I, pp. 209-210, nr. 158 (24 octombrie 1624).

⁷⁷ *DIR*, A, Moldova, XVII/5, București, 1957, pp. 134-135, nr. 186 (24 mai 1622).

⁷⁸ Ion Solcanu, D. Lucan, *Biserica Solca*, Iași, 1977, pp. 5-6.

⁷⁹ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 91.

⁸⁰ *DIR*, A, Moldova, XVII/5, pp. 336-337, nr. 446 (22 aprilie 1625).

⁸¹ Pentru așa-numita „reformă ecleziastică” a lui Miron Barnovschi, vezi interpretarea cu totul nouă a ieromonahului Dosoftei Dijmărescu, *Un punct de vedere privind Așezământul lui Miron Barnovschi pentru viața monahală*, în vol. *Dragomirna. Istorie, tezaur, ctitori*, pp. 313-325.

⁸² Vezi *DRH*, A, Moldova, XIX, vol. îngrijit de Haralambie Chircă, București, 1969, *passim*.

⁸³ Pentru mănăstirea Dragomirna și contribuția ctitoricească a lui Miron Barnovschi, vezi Ștefan S. Gorovei, *Mănăstirea Dragomirna. Amintirile unui loc de memorie*, Mănăstirea Dragomirna – Mănăstirea Putna, 2017, pp. 37-46.

⁸⁴ *Documente Iași*, I, p. 250, nr. 185.

unde și-a îngrijit semnele buneii purtări și unde a primit și vestea, după „nici patru zile”, că adversarul său „a murit pe neașteptate, în fața domnului Barnovschi”⁸⁵.

După prohodirea mitropolitului și doliul legiuit, Miron Barnovschi l-a desemnat drept succesor pe episcopul de Roman, Atanasie, călugăr cu metania la mănăstirea Bistrița. Noul mitropolit avea rădăcini adânci în slujirea arhierescă, fiind pe rând episcop de Rădăuți și de Roman, ajungând să-și petreacă ultimii ani din viață în scaunul de arhipăstor al Moldovei. Păstorirea sa a fost ca o undă liniștită între două valuri mari, făcând trecerea dinspre Anastasie Crimca înspre mitropolitul Varlaam. Însă, așa, fără zgomot⁸⁶, mitropolitul a fost o prezență activă la curtea ieșeană a nu mai puțin de patru domni, obținând rezultate însemnate. Pe lângă obișnuitele binecuvântări, date pentru danii și întăriri domnești, de la arhiepiscopul și mitropolitul Atanasie s-a păstrat o poruncă arhierescă, dată în urma jalbei egumenului Thimotei de la mănăstirea Sfântul Ioan cel Nou din Iași (Nicoriță), împotriva „poporenilor ce-au fost mainte acolo, la acea svântă beserică, cum acmu să duc la alte beserici, de se închină, nu vor să vie la beserica lor, unde le dzac moșii și părinții și feciorii”, prin care arhipăstorul le-a cerut enoriașilor, punând și blestem, să meargă să-și ducă „prinosul” la biserica Sfântului Ioan cel Nou⁸⁷. Pentru „locuința” sa ieșeană, mitropolitul a primit de la Moise Movilă o confirmare pentru stăpânirea locului de mori de pe Jijia, în Braniște, la vadul de la gura Ciobârciului⁸⁸, iar pentru sine dreptul de stăpânire asupra unei prisăci de lângă Bacău⁸⁹. În vreme ce de la Alexandru vodă Iliș mitropolitul a primit pentru toată preoțimea din Moldova un privilegiu excepțional, care nu a mai existat până atunci și nu va mai fi reconfirmat de nici un domn în viitor, și anume: scutirea „de toate dările câte au fost asupra lor până acum; să nu dea nouă nici dare, nici ughi pentru case, nici zloți, nici lei, nici altele, nici dări mari, nici mici, numai darea steagului domniei, când va veni întâi domnul de la cinstita Poartă, atunci numai să dea câte doi ughi fiecare, numai atunci [...]. Și această dare a steagului s-o dea numai preoții de țară, iară preoții din târgul Iași, de la scaunul domniei mele, și din târgul Suceava și din alte târguri și sate, pe unde sunt biserici domnești, să nu dea nici această dare a steagului”. Domnul a dat acest privilegiu, după ce „s-a sfătuit cu tot Sfatul nostru, cu cei patru ierarhi ai noștri moldoveni și cu toți boierii noștri, mari și mici”⁹⁰, având în gând dorința de a se apropia de țară, care se împotrivese la venirea sa în scaun⁹¹, și de a mai domoli tulburarea săracilor, de la care lua „mare dare”⁹².

⁸⁵ *Călători străini despre Țările Române*, V, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1973, p. 24.

⁸⁶ Despre Atanasie ca mitropolit, a scris N. Iorga, „nu se poate spune nimic” (*Istoria Bisericii românești*, p. 303), iar părintele Mircea Păcurariu chiar nu a scris nimic despre el (*Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Iași, 2006, p. 14).

⁸⁷ DRH, A, Moldova, XX, volum întocmit de I. Caproșu și C. Burac, Iași, 2011, pp. 438-439, nr. 423 (15 ianuarie 1631).

⁸⁸ *Documente Iași*, I, pp. 283-285, nr. 208 (12 august 1630).

⁸⁹ Petronel Zahariuc, *Evoluția istorică a satului Călugăra. Contribuții*, în *Monografia comunei Luizi-Călugăra*, volum întocmit de Antonel-Aurel Ilieș, Daniela Butnaru, Anton Coșa, Ioan Dănilă, Anton Despinescu, Ion Ilieș, Petronel Zahariuc, Roman, 2009, pp. 47-48.

⁹⁰ *Documente Iași*, I, pp. 302-305, nr. 225 (8 iulie 1632; foarte importantă este și însemnarea de pe verso, unde marele stolnic Iordache Cantacuzino, la 20 aprilie 1753, arată că a dat actul lui Vasile Buhăescu mare medelnicer, cu speranța ca „oricând s-ar găsi vreun domnu cu ace evlavie să se întărească acest ispisoc”); N. Grigoraș, *Situația clerului moldovenesc în prima jumătate a sec. al XVII-lea și reforma domnitorului Miron Barnovschi și mitropolitului Anastasie Crimca*, pp. 71-79.

⁹¹ Miron Costin, *op. cit.*, pp. 96-97.

⁹² Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, XV/2, București, 1913, pp. 988-989, nr. MDCCCLXXX (3 iulie 1632; scrisoare a judeului Rodnei către bistrițeni).

Datorită importanței covârșitoare a privilegiului de scutire pentru preoți, discuțiile pregătitoare au durat mult, așa că este puțin probabil ca mitropolitul Atanasie să mai fi apucat să se bucure de emiterea lui, pentru că a murit după câteva zile (13 iulie 1632), fiind înmormântat în pridvorul mănăstirii Bistrița⁹³, iar în urma lui a fost ipopsifiat Varlaam, egumenul mănăstirii Secu. Ceilalți doi candidați, probabil că au fost aleși dintre episcopii Moldovei, însă poziția de cel dintâi cărturar dintre clericii români, abilitățile diplomatice și sprijinul oferit de mitropolitul Kievului, Petru Movilă, au fost argumente peremptorii pentru desemnarea egumenului Varlaam pentru treapta de arhiepiscop și mitropolit al Sucevei și Moldovei de către Alexandru Iliș, unul dintre ultimii descendenți ai vechii dinastii a țării. Iar pentru ca momentul să fie marcat așa cum se cuvine, la Iași, la ceremonia de hirotonire întru arhieru a arhimandritului Varlaam (23 septembrie 1632, Duminica a 18-a după Rusalii), a rostit un cuvânt de învățătură cel mai important învățat grec al vremii, Meletios Syrigos, desprins din Evanghelia duminicii respective (*Pescuirea minunată*, Luca 5, 1-11)⁹⁴. Ceremonia a fost luminoasă, însă s-a desfășurat pe un fundal cenușiu, generat de puternica zdruncinare a vieții politice și sociale, care va produce, în primăvara anului 1633, cea mai mare răscoală din Moldova secolului al XVII-lea. După ce a fost întronizat, mitropolitul Varlaam se pare că și-a vizitat eparhia și a adăstat ceva vreme în Suceava, întorcându-se în Iași la începutul lui 1633⁹⁵. În răscoala Iașilor din martie 1633, preoții și arhierii nu s-au amestecat, pentru că aceasta a fost o „afacere” a boierimii, condusă de marele vornic Lupu Coci, la care a participat o mare parte din populația orașului. Scenele, îngrozitoare la început, cu „fărâmare” postelnicului Batiște-Vevelli, și emoționante la sfârșit, cu rugămintea adresată de domn boierilor de a-i lăsa fiul în viață, s-au desfășurat „pe șesul Bahluiului, aproape de mănăstirea Balicai” și pe drumul Iași-Galați⁹⁶.

Vacarmul din Moldova a avut ca efect, în următorul deceniu, diminuarea influenței grecești în politica din Moldova, cu iradierii importante în domeniile bisericesc și cultural, în care mitropolitul Varlaam va ocupa locul central. După potolirea răscoalei și refuzul vornicului Lupu de a ocupa tronul, o „mulțime de boieri și fruntea curții, preoți, călugări, cu un gând și glasuri cu toții”, au purces la Țarigrad, ca să-l roage pe sultan să-i acorde din nou domnia lui Miron Barnovschi. Nu ne putem gândi la un drum al mitropolitului Varlaam la Constantinopol, alături de acela care l-a trimis cu câțiva ani înainte la Kiev și la Moscova, însă nu este greu de bănuțit că suferința i-a pricinuit mitropolitului moartea martirică a lui Miron Barnovschi: „om dumnădzăiescu și mare rugătoriu spre Dumnedzău”⁹⁷. De la Constantinopol, numeroasa deputație moldovenească s-a întors cu un domn, nou și vechi în același timp, Moise Movilă, care

⁹³ Mircea Păcurariu, *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, în *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Editura „Trinitas”, Iași, 2008, 496. Mitropolitul a avut un frate, Ilea, ai cărui copii și nepoți au trăit în Iași, pe Ulița Tărbujenească, aproape de mănăstirea Sfânta Vineri (*Documente Iași*, II, ed. Ioan Caproșu, Iași, 2000, pp. 43-244, nr. 271; 6 iulie 1669).

⁹⁴ D. Russo, *Varlaam al Moldovei, candidat la scaunul Patriarhiei ecumenice*, în *Studii istorice greco-române. Opere postume*, I, ed. de Ariadna Camariano și Nestor Camariano, București, 1939, pp. 231-233; N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, I, p. 305; *idem*, *Istoria românilor*, vol. VI, *Monarhii*, volum îngrijit de Ștefan Andreescu, București, 2000, pp. 103-104.

⁹⁵ DRH, A, Moldova, XXI, vol. întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1971, pp. 373-376, nr. 293 (22 februarie 1633; documentul nu are datare topică, însă din compararea cu alte acte emise în aceste zile rezultă că domnul, arhierii și boierii se aflau în Iași).

⁹⁶ Miron Costin, *op. cit.*, pp. 99-100; V. Neamțu, *Răscoala Moldovei din primăvara anului 1633*, în AȘUI, s. III (științe sociale), t. II, nr. 1-2, 1956, pp. 19-34.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 103.

va domni la fel de puțin ca predecesorii săi, după care va îndura o pribegie amară, întinsă pe durata a aproape trei decenii. Moise vodă a ajuns la Iași în august 1633, iar primele sale fapte domnești au fost: să întărească Mitropoliei stăpânirea peste satul Poiana Vlădiciei și scutirea de dări pentru cârciumile ei, iar mănăstirii Secu, să-i dăruiască un loc de fânaș și de arătură lângă hotarul mănăstirii Neamț, fost ascultător de ocolul domnesc al Târgului Neamț. Toate aceste trei cărți domnești au fost date în aceeași zi, 25 august⁹⁸, și nu au fost singurele. Tot în această zi, domnul acordă generoase scutiri unor sate ale mănăstirii Galata, unde probabil că l-au întâmpinat arhierii, boierii și poporul la sosirea în Iași, precum și a unor sate (Toporăuți, din ținutul Cernăuți, și Vorovești, din ținutul Iași) și a unei pivnițe din Iași ale mănăstirilor Adormirea Maicii Domnului și Bârnova⁹⁹, ca un pios omagiu adus ctitorului lor, Miron Barnovschi. A doua zi, la 26 august, vodă întărește din nou mitropolitului dreptul de a-și stăpâni locul de moară de pe Jijia, ca să-i fie „pentru hrană”, atunci când vine la Iași¹⁰⁰. Toate aceste mărturii vin să arate bucuria cu care mitropolitul Varlaam l-a întâmpinat și l-a uns cu Sfântul Mir pe voievodul Moise, fratele voievodului și mitropolitului Kievului, Petru Movilă. Bucuria arhierelui nu s-a stins, pentru că în lunile de toamnă ale anului 1633 prezența lui în Iași este constant atestată.

Primăvara următoare a adus o schimbare de domn în Moldova, care se va dovedi providențială pentru țară și pentru orașul Iași. Domn a ajuns, după ce a muncit și a fost „muncit”, după ce a fost cerut și a fost prigonit, marele vornic Lupu Coci. Între mitropolitul țării, Varlaam, în mirenie numit, Vasile, și domnul țării, Lupu, în domnie numit, Vasile, se pare că a fost, la început, o oarecare mefiență, explicabilă prin experiența de viață și slujire și prin orizonturile politice și ecleziastice diferite, însă nu o ruptură, pentru că, spre sfârșitul lunii aprilie și începutul lunii mai 1634 se îngrămădesc privilegiile acordate Mitropoliei Sucevei și Catedralei ei mitropolitane, Sfântul Gheorghe-Sfântul Ioan cel Nou¹⁰¹. Gratitudea domnului față de Mitropolie arată, fără putință de tăgadă, că mitropolitul a slujit la preschimbarea din boier în domn a vornicului Lupu, la biserica Sfântul Nicolae Domnesc, căreia voievodul Vasile i-a făcut un bogat dar, la 14 mai 1634¹⁰².

Totuși, mitropolitul Varlaam a stat puțin mai departe de Curtea domnească din Iași, trăind și lucrând la Mitropolia din Suceava. Pe lângă dificultățile inerente unui nou început, cred că a contat mult și faptul că Vasile vodă a adoptat o atitudine austeră în primii trei ani de domnie, pe care oamenii au ținut-o minte, iar cineva i-a povestit-o lui Ion Neculce: „Vasile vodă, după ce au luat domnia de la Țarigrad, s-au rugat vizirului să lasă țara de bir trii ani, și al triili anu să dea birul țarâi o dată, și pre turcii pre carii or avea datorie în țară să-i scoată, să nu supere oamenii. Și i-au făcut pre voie viziriul. Și după ce au vinit el în țară, la scaonul domnii, contăș

⁹⁸ DRH, A, Moldova, XXI, pp. 436, 438, nr. 344-346.

⁹⁹ *Ibidem*, pp. 439-449, nr. 347-350.

¹⁰⁰ *Ibidem*, pp. 452-454, nr. 355.

¹⁰¹ *Ibidem*, XXII, volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1974, p. 120, nr. 108 (30 aprilie 1634; poruncă domnească pentru repararea fântânii Mitropoliei), p. 122, nr. 111 (5 mai 1634; întărire domnească pentru satul Poiana Vlădiciei și scutirea de dări a 20 de vecini), p. 123, nr. 112 (5 mai 1634; scutire de dări pentru poslușnicii și vecinii Mitropoliei), p. 123, nr. 113 (5 mai 1634; scutire de dări pentru cârciumile Mitropoliei), p. 127, nr. 118 (11 mai 1634; domnul acordă un obroc Mitropoliei pentru sărbătorirea hramului Sf. Ioan cel Nou), pp. 130-131, nr. 121 (12 mai 1634; domnul dăruiește Mitropoliei veniturile unei băi din Suceava pentru întreținerea fântânii și procurarea lumânărilor și a tămâiei necesare bisericii mitropolitane).

¹⁰² *Documente Iași*, I, pp. 323-324, nr. 244.